

»BABO ŽAGAJO«

Slovenske oblike pozabljenega obredja in njegove evropske paralele

Niko Kuret

I

Že pred blizu 170 leti je A. T. Linhart v svoji nemško pisani zgodovini Kranjske omenil »smešno govorico« (eine lächerliche Sage), ki da *sredi posta* kroži med ljudstvom in zlasti med otroci: *staro žensko baję vodijo iz vasi in jo čez pol prežagajo*. Vedel je, da je govorica o tem splošno znana in povsod enaka, in sklepal, da so ta »obred« nekoč v resnici izvajali.¹

Nekaj poročil o žaganju babe je pri nas zbral najprej J. Navratil;² žal, je prezrl važne podatke iz našega starega periodičnega tiska. Boris Orel je strnil njemu znane izsledke v omembi v »Narodopisju Slovencev«.³ Za njim sta Metod Turnšek in Vinko Möderndorfer objavila precej novega gradiva, deloma takega, ki sta ga sama zapisala.⁴ V zadnjem času smo pridobili nekaj novih poročil.⁵ Gradiva je zdaj toliko, da je bilo mogoče napraviti začasni kartografski pregled (glej zemljevid na str. 117).

A. T. Linhartu je bilo 1791 žaganje babe samo še govorica. Toda pravilno je sklepal, da so nekoč babo resnično žagali. Potrdilo tega njegovega sklepanja se je pojavilo dobrih 60 let pozneje. J. Bilc je 1857 vedel poročati za okolico Ilirske Bistrice: »Stari ljudje pripovedujejo, da

¹ Anton Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain... II. Laibach 1791, 274. »Da die Sage im Lande allgemein und übereinstimmend ist, so muß die Ceremonie ehemal wirklich vollbracht worden sein.«

² J. Navratil, Slovenske narodne vraže in prazne vere. LMS 1890, 78—85 (Sredopostna ali sredpostna sreda).

³ B. Orel, Slovenski ljudski običaji. »Narodopisje Slovencev« I. Ljubljana 1944, 321—322, in II, Ljubljana 1952, 164.

⁴ M. Turnšek, Pod vernim krovom II: Post in velika noč. Ljubljana 1944, 136—137 (Sredpostna sreda). — V. Möderndorfer, Verovanja, uvere in običaji Slovencev II: Prazniki. Celje 1948, 203—207 (Sredpostna sreda).

⁵ Nekaj zapisov je nastalo med terenskim delom ekip Etnografskega muzeja v Ljubljani. Dolgujemo jih kustodinji Fanči Šarfovi, ki se ji tudi na tem mestu zahvaljujem za prepise. — Med odgovori na vprašalnico št. 5, ki jo je razposlal decembra 1956 Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, omenjajo nekateri poročevalci tudi »žaganje babe«.

je enkrat to pilenje [= žaganje] resnično bilo. Naredili so namreč veliko *slamnato ženo* in so jo prepilili [= prežagali].⁶ Leto dni za njim, 1858, se je oglasil Vicko Dragan (= D. Trstenjak) iz Maribora: »Na sredpostno sredo so še tu pa tam pred nekterimi leti Babo žagali. Dva možaka sta vselej *Babo* žagala...«⁷ Tudi v Ptujju so baje nekdanj na pustni torek [!] sredi šaljivega prizora žagali *babo* in jo potem vrgli v Dravo.^{7a} Manj kot 100 let pozneje je V. Möderndorfer objavil poročilo A. Avsca: »V okolici Novega mesta so šli na pepelnično sredo [!] babo žagat. Prvi je nesel žago, drugi stolico, tretji pa *babo iz slame ali pa iz cunj*. V prejšnjih časih so bili za žaganje celo oklici, to je pa že dalj časa opuščeno.«⁸ Iz najnovejšega časa (1955) pa je pričevanje iz Tržiča; stari tržiški čevljar Martin Slapar je povedal:⁹ Na sredpostno sredo so se čevljarski vajenci zbrali okoli desete ure dopoldne in naredili *slamnato babo*. Babo so nesli na »Kneftro babo« (tako se imenuje skalnat rob nad Tržičem), jo tam prežagali z vrvjo in vrgli v prepad. Običaj je izginil okoli 1900. Kolikor so vajenci z žaganjem babe dela zamudili, so zvečer delovni čas potegnili. Neopažena je ostala naposled kratka omemba iz leta 1927, ki jo dolgujemo Janušu Golcu¹⁰ za okolico Podčetrta. Tod se je običaj — kakor v novomeški okolici — sicer premaknil na pepelnico in se vrhu tega še kontaminiral s »plohom«, vendar še vedno dovoljuje domnevo, da so babo žagali tudi v Obsotelski dolini. J. Golec piše: »Na pepelnično sredo so žagali *slamnato babo* pred hišami zakrknjenih samcev in jih klicali ter pozivali, naj pridejo streč kri.«

Teh šest dragocenih pričevanj, ki se jim utegnejo v prihodnosti pridružiti druga, podobna, doslej neznana, dosti zanesljivo potrjujejo, da so tudi za Linhartovih časov na Slovenskem babo tu in tam še resnično žagali, ne da bi on za to vedel.¹¹ Potrjujejo nam nadalje, da so do danes

⁶ Janez Bilc, Šege, navade in narodne pripovedke v bistriški dolini na Notranjskem [= Ilirska Bistrica]. Novice 15 (Ljubljana 1857), 246.

⁷ Vicko Dragan [= Davorin Trstenjak], Na Verkovnico. Slovenski glasnik 1858, 1, 124—125.

^{7a} Orel, NS II, 164.

⁸ Möderndorfer n. d. 205, št. 1749.

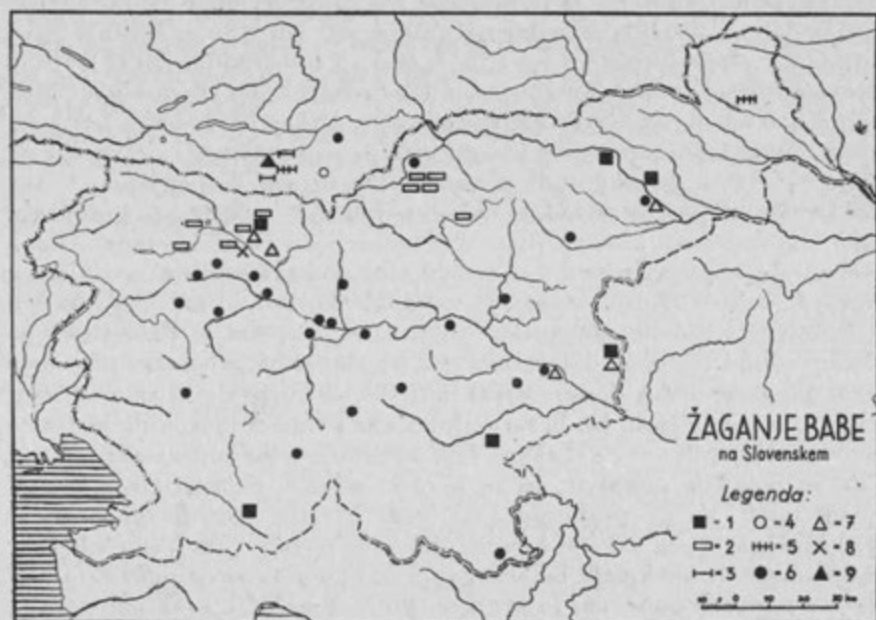
⁹ Zapis F. Šarfove 1955. — »Knefta baba« utegne biti popačenka. — V. Kragl govori o »Pehtri babi« na Kamnjaku (gl. op. 18).

¹⁰ J. Golec, Strah — zdravilo zoper ponočnjaštvo. Slovenski gospodar 61 (Maribor 1927), božična priloga, str. 3.

¹¹ Sredi prejšnjega stoletja obredje v Ljubljani ni bilo neznan. Tako je vsaj menil D. Trstenjak, Starozgodovinski pomenki. Korant-Kurent. Novice 15 (Ljubljana 1855), 30: »Brez dvombe stari *Ljubljančani* še pomnijo navado *Babo rezati*« (podčrtal D. T.). Tedaj 47-letni urednik Novic dr. Janez Bleiweis je poznal kot Kranjčan samo govorico; v opombi pod črto pravi: »Dostikrat smo slišali od ‚babo žagati‘, pa nismo vedili: kaj to pomeni in od kod to? Tako nam častiti pisatelj prižiga luč o marsikteri domači stvari; hvala! Vred.« — Trstenjakova interpretacija je seveda zastarela, popraviti bo pa tudi treba sodbo v »Narodopisju Slovencev« (gl. op. 3): »Starejše gradivo o naših običajih ne potrjuje, da bi pri nas na sredpostno sredo babo resno žagali, verjetno so jo le sežgali na grmadi ali vrgli v vodo... O tem običaju... naše ljudstvo že od nekdanj samo govori...«

ohranjene »govorice« le ostanek in spomin nekdanjega resničnega žaganja babe kot mimičnega prizora.¹²

Žaganje lutke, predstavljajoče staro žensko, je bilo — kakor bo pokazalo primerjalno gradivo — pač prvotna oblika obredja. Mimo nje imamo zlasti na slovenskem ozemlju še nekaj drugih oblik in fragmentarnih ostankov, ki utegnejo zanimati tudi tujega raziskovalca.

Legenda: 1 = poročilo o resničnem žaganju lutke; 2 = žaganje deske, hloda (lista papirja) z narisano babo; 3 = prerezana orvica simbolizira babo; 4 = govorica, da so nekje (Velikovec) nekoga prežagali; 5 = grožnje z žago; 6 = govorice-potegavščine o žaganju babe; 7 = kri teče pri žaganju; 8 = iz prežagane babe leté rožiči, pomaranče in podobno (Ovsiše); 9 = živega našemljenca žagajo (Borovlje)

Od Bohinja preko vzhodne polovice Karavank in njihovih izrastkov tja do zahodnih pobočij Pohorja sta namreč *hlod* ali *deska* z narisano žensko postavo nadomestila lutko. Ta oblika se je ohranila do današnjih dni. V blejski okolici so dali na sredpostno sredo komu za šalo babo žagat. Na *desko* so narisali z ogljem ali tesarskim svinčnikom babo in jo komu podtaknili, da jo je prežagal. To je bil »špot« za tistega, ki je prežagal desko. Zadnjikrat so žagali babo fantje na sredpostno sredo v gostilni na Bohinjski Bistrici 1943. Na *papir* je nekdo narisal babo, nato so

¹² Prim. N. Kuret, Ljudsko gledališče pri Slovencih, SE 11 (Ljubljana 1958), 35, št. 18.

papir zvili in na mizi prežagali papir z majhno žagico. Pri tem so se smejali. To poročilo Franca Slamnika iz Sela pri Bledu¹³ je potrdila njegova 85-letna mati takole:¹⁴ »Zmeraj so naredili ta špas, da so na sredpostno sredo dali komu babo žagat. Babo so narisali na desko in, ne da bi povedali, dali desko nekomu, da jo je prežagal. Najrajši so to dekleta napravila fantom.« Tudi poročevalka je v svoji mladosti dala desko nekemu fantu, da jo je prežagal. Za fanta je bil to »špot«. Njena mati je bila huda. Bila je tedaj najstarejša v vasi in je to žaganje babe obrnila na sebe.¹⁵ Očitala ji je: »No, še ti si mi to naredila! Ali bi že rada videla, da bi umrla?« V Kamni gorici žagajo babo tako, da gredo opoldne v gozd nad vasjo, »Na vreče«, kjer zarezajo v bukov *hlod* obliko ženskega telesa. Hlod potem na tistem mestu, kjer je vrezana baba, prežagajo na dvoje.¹⁶ Šalo so poznali tudi v okolici Begunj na Gorenjskem. Franc Goričnik iz Zgoš je povedal:¹⁷ »Na sredpostno sredo je pol posta ven. Zato so ta dan imeli navado, da so dali komu babo žagat. Prežagana baba pomeni, da se post prelomi v dva dela. Jaz sem samo enkrat v življenju prežagal babo. Okoli 1900 mi je sosed Merkl, tedaj star okoli 60 let, prinesel približno 1 m dolgo *desko* s prošnjo, naj mu jo prežagam. Na spodnji strani deske je bila z ogljem narisana baba. Ko sem desko prežagal, ne da bi vedel, da sem prežagal babo, se mi je Merkl smejal. Tudi drugi so se mi smejali. Ko bi mi še kdaj kdo prinesel ta dan desko, je ne bi prežagal nikoli več... Takšno šalo z žaganjem deske oziroma babe je le tu in tam kdo napravil; da bi bilo to redno v navadi, kot n. pr. na pustni torek, ko so ‚pusta pogánal‘, tega ni bilo. Žaganje babe pa je prišlo večkrat v rek v zvezi s časom. Ko so se menili o zimi, so rekli: ‚Saj smo že daleč, bomo kmalu babo žagali.‘« V Trziču so nevednežu radi dali *desko* z narisano babo, naj jo prežaga. Ko je to naredil, so se mu smejali, češ da je »Pehtra babo« prežagal. »Včasih so tudi žensko podobo narisali na list papirja in ga dali okrog obrnjenega komu prerezat; nato se pa norčevali, češ da je ‚babo prerezal.‘«¹⁸ Običaj je prav verjetno segal naprej na Koroško, dasi ga poznamo šele iz Mežiške doline. Okoli Črne, Javorja, Jazbine in Tople so namreč tudi narisali žensko podobo na *desko*; ženska je bila »Perhtra baba«. Domačega sina ali hlapca so nato pripravili do tega, da je desko prežagal. Seveda so mu jo obrnili, da risbe ni videl. Ko je risbo prežagal ali presekal, je vsa družina planila v kro-

¹³ Zapis F. Šarfove 1955.

¹⁴ Zapis F. Šarfove 1955.

¹⁵ Iz spodaj navedenega slovenskega in tujega gradiva izhaja, da je imel običaj ponekod izrazito ost proti starim ženskam, če ne kar proti najstarejši ženski v kraju.

¹⁶ Müderndorfer (po Tonetu Tomanu) n. d. 205, št. 1735.

¹⁷ Zapis F. Šarfove 1955.

¹⁸ V. Kragl, Zgodovinski drobci župnije Trzič. Trzič 1936, 414. — Prim. Orel II, 164, op. k str. 322.

hot, češ da je Perthro babo prežagal.¹⁹ Nekaj podobnega se dogaja tudi v Šaleški dolini.²⁰

Na naslednji stopnji se je obredje reduciralo na minimalno simboliko: »babo« predstavlja *nit*, *vrčica*, ki jo je treba prerezati. Ta oblika je znana samo na Koroškem. V Strugi v Rožu so napeli preko mostu *nit* ali *vrčico* in pripeljali na kraj nekoga, ki se ni zavedal, da je tega dne sredpostna sredo. Malomarno so mu rekli: »Daj, prereži tole!« Tudi njega so potem dražili, da je »babo prežagal.«²¹ V Borovljah so zlasti fantiči hodili po vasi in nosili v rokah napeto *vrčico*. Vsakogar so prosili, naj jim jo prereže. Kdor je to storil, je moral nekaj plačati, ker je »prerezal sredpost.«²² Prav tam so imeli pod konec prejšnjega stoletja tudi navado, da si je kdo že nekaj dni pred sredpostno sredo z obvezo ali trakom ovil zdrav prst ter obvezo ali trak na koncu pomočil v živalsko kri, kakor da se je res urezal. Na sredpostno sredo zjutraj ali dopoldne je prosil nekoga od domačih, naj mu *obvezo* prereže. Če se mu je namera posrečila, je plosknil in zavpil: »Sredpost ste prerezali, plačate!« Ukanjeni mu je moral nekaj dati.²³

Na Komelu, vzhodno od Pliberka, je na sredpostno sredo kak fantič na lepem zinil: »Danes so pa v Velikovcu nekoga prežagali.« Kdor ga je slišal in se ni brž oglasil: »Danes je sredpostna sredo!« ali pa ga je začel celo spraševati, kako in kaj, je moral plačati »činž«: »Danes je sredpost, vi ste ga pretrgali! Plačate!«²⁴

Ostanek nekdanjega resničnega žaganja je običaj, ki ga omenjajo na Koroškem, a je znan tudi v Prekmurju. Še nedavno je hodil na sredpostno sredo v starca našemljen možak po Borovljah in nosil veliko žago na rami. Grozil je, da bo vsakogar prežagal. Posebno otroci so se ga bali. Opoldne je možak izginitil.²⁵ Tudi v Prekmurju, v Krogu pri Murski Soboti, grozijo otrokom na sredpostno sredo z žago, da na vrat na nos bežijo pred njo.²⁶

Mimo teh primerov, ki vsak po svoje dokazujejo nekdanji obstoj obredja žaganja babe, pa je skoraj po vsem Slovenskem znana le »govorica« o žaganju babe, namenjena lahkovernežem: otrokom, domačemu pastirju; zakaj tisti, ki res gre gledat, kako tam in tam babo žagajo, navadno zamudi slastni obed, prijetno spremembo v pritrgovanju strogega štiridesetdanskega posta, za kar ga čaka povrhu še škodoželjni posmeh!

¹⁹ R. Waizer, Von der Berchtra Baba. Österr. Zeitschrift für Volkskunde 2 (Wien u. Prag 1896), 218.

²⁰ Möderndorfer n. d. 205, št. 1752.

²¹ Möderndorfer n. d. 205, št. 1755.

²² G. Graber, Volksleben in Kärnten. Graz 1941, 204.

²³ Hermann L'Estocq, Fastenbrauchtum in Mittelkärnten. Carinthia I, 119 (Klagenfurt 1929), 160.

²⁴ Hermann L'Estocq, Unterkärntner Brauchtum. Carinthia I, 120 (Klagenfurt 1950), 165.

²⁵ Graber n. n. m.

²⁶ Turnšek n. d. 157.

Če pretresemo različna poročila o teh govoricah-potegavščinah, se nam razdele v več skupin.

Podjunčani gredo vsako sredo v Velikovec na sejem in po navadi vzamejo s seboj tudi otroke. Na sredpostno sredo pa se jih odkrižajo: »Danes ostaneš doma, je sredpostna sredo, danes *na mostu* babo žagajo!« Podjunčani morajo namreč čez velikovski most.²⁷ V St. Lenartu nad Škofjo Loko potegnejo lahkoverneža, češ da *v Traškem grabnu* žagajo kakšno sitno baburo iz vasi.²⁸ Na Trebiji v Poljanski dolini skuha gospodinja prav izdatno z maselnikom zabeljene žgance. Preden sedejo h kosilu, pregovore nekoga, ki se ne domisli, da je sredpostna sredo, naj gre gledat, kaj se godi na določenem kraju. Ta kraj je stalno določen in je navadno *ob vodi* med dvema bregovima. Ko se lahkovernež razočaran vrne, se mu posmehujejo: Videl si, kako babo žagajo! Medtem so popravili žgance in revež je ostal brez kosila.²⁹ Okoli Šentvida nad Ljubljano nalažejo lahkoverneža, da žagajo babo na Smarni gori, in sicer natanko opoldne; kdor tisti hip na goro pogleda, vidi, kako pade pol babe *v Savo*. Če pogleda hipec prej ali pozneje, ne vidi ničesar.³⁰ Otroke pošiljajo tudi *na tacenski most*, da bi videli, kako babo žagajo. Doma jim medtem pojedjo južino.³¹ Tudi na Raki pri Krškem pravijo: Babo žagajo *na kakem mostu* natanko ob enajstih (ko je kosilo kuhano!). Kdor prej pride na most, ne vidi ničesar, kdor pride pozneje, je zamudil.³² Okoli Laškega pripovedujejo, da žagajo babo v Celju *na mostu*. »Če prehitro prideš, si prezgodnji, če malo pozneje, že zamudiš.«³³ V Dravinjski dolini je tudi znano, da sredpostno sredo za *vodo* babo žagajo, »... zdaj pa se to samo otrokom pravi, ki tudi gledat bežijo, pa nič ne najdejo.«³⁴ V Budini pri Ptujih pravijo, da žagajo staro babo *na Roginovem mostu*.³⁵ V vseh teh primerih naj bi torej babo žagali na mostu, pri vodi, kar za tolmačenje obredja ni brez pomena.³⁶

²⁷ Möderndorfer n. d. 203, št. 1736. — Opozarjam s tem v zvezi tudi na zgoraj omenjeni običaj v Strugi v Rožu, kjer otroci napno nit ali vrstico čez most (op. 21).

²⁸ Turnšek n. d. 136.

²⁹ Möderndorfer n. d. 204, št. 1738.

³⁰ Turnšek n. d. 137.

³¹ ISN 532 (= Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, vprašalnica št. 5, poročevalec št. 52).

³² Turnšek n. d. 137.

³³ Turnšek n. n. m.

³⁴ J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev. Ljubljana 1884, 222.

³⁵ Turnšek n. d. 137.

³⁶ S tem v zvezi naj omenim Dav. Trstenjaka poročilo, kako je na sredpostno sredo v Studencih pri Mariboru videl tri fantiče, ki so »*slamnatega dedleka*« (Strohpopanz) v Dravo vrgli. Ko jih je vprašal, kaj delajo, so mu »enoglasno« odgovorili: »Tatermana smo v vodo vrgli, da bode led raztolkel.« Glej D. Trstenjak, Narodne stvari, O Tatermanu. Novice 16 (Ljubljana 1858), 102. Pajek, n. d., 233, napačno navaja »*slamnatega dekleta*« (podčrtal N. K.) namesto »*slamnatega dedleka*« (podčrtal N. K.). Za njim povzema takisto napačno V. Möderndorfer, n. d., 206, da »so vrgli trije mladci *žensko* (!) *šemo* (podčrtal N. K.) iz slame v Dravo...«

Sl. 1. Panjska končnica s prizorom žaganja babe, Datirana 1865. Gorenjsko
(Etnografski muzej, Ljubljana)

Kak drug kraj, kjer da babo žagajo, se v poročilih komaj kdaj navaja: žagajo jo *pod kozolcem* (Črni vrh nad Idrijo,³⁷ Kremenik³⁸), *na gmajni* (Četena ravan v Poljanski dolini³⁹), »v *Ljubljani*« (Šentjurij pod Kumom⁴⁰).

Okoli Šentjurija pod Kumom pošljejo nevedneža tik pred zajtrkom v *kozolec*. Tam mora stopiti na enajsto lato — ponekod pravijo, da na osmo — od koder bo slišal, kako »v Ljubljani« babo žagajo. Drugod v istem okolišu mora v ta namen *na skedenj*, kjer se mora trikrat prekucniti. Drugi spet pravijo, da sliši žaganje babe v Ljubljani le tisti, ki je na sredpostno sredo še pred zoro ukradel tri trske in jih nesel trikrat okoli domače hiše.⁴¹ Na Krki pri Stični »starši otroke naplahtajo, da bodo videli, kako ‚babo žagajo‘, če se ta dan dopoldne postijo in *gledajo skozi late v kozolcu*«. ⁴² V Knežji njivi pri Ložu le tisti sliši, kako babo žagajo in kako ječi, ki na sredpostno sredo med južino zleze *pod mizo*. Medtem ko napenja ušesa, mu drugi pojedjo štruklje.⁴³

Dolga vrsta drugih poročil o govoricu, da na sredpostno sredo babo žagajo, ne navaja kraja, kjer je to videti (ali slišati), marveč predvsem poudarja, kako lahkovernež nasede in zamudi kosilo. To značilnost smo sicer srečevali po vrsti že do zdaj. Na Cerkljanskem so v prejšnjih časih — kakor drugod po naših krajih — v postnem času prav slabo jedli. Na sredpostno sredo pa je mati skuhala »obil« žgancev in jih zabelila z maselnikom. Vedeti je treba, da so včasih na kmetih v postnem času jedli le dvakrat na dan, okoli enajstih dopoldne in proti večeru. Radovednežu, ki bi bil rad vedel in videl, kako »živo babo žagajo čez sredo života«, so dejali med kosilom, da jo bodo žagali tam in tam; izmislili so si precej oddaljen kraj. Lahkovernež je hitel tja, domači pa so mu tačas žgance pojedli. To poročilo iz 1890, ki ga dolgujemo J. Navratilu,⁴⁴ se ponavlja pozneje bolj ali manj podobno tudi iz drugih slovenskih krajev: iz dobrepoljske doline,⁴⁵ iz Bele krajine,⁴⁶ iz Kamnika,⁴⁷ iz ljubljanske okolice (Zadobrova)⁴⁸ in od drugod. V taki obliki je ostanek obredja resnično le še potegavščina, šaljiva govoricu. Spretna šala je tudi, če v Mežiški dolini na sredpostno sredo, ko jedo dobro zabeljene žgance iz skupne skleda, kateri od jedcev tako živahno pripoveduje (o žaganju babe?), da njegov sojedec pozabi zajemati; ko je pripovedovalec na svoji

³⁷ Turnšek n. d. 156.

³⁸ Möderndorfer n. d. 204, št. 1759.

³⁹ Möderndorfer n. n. m.

⁴⁰ Möderndorfer n. d. 204—205, št. 1741—1745.

⁴¹ Gl. op. 40.

⁴² ISN 5.88.

⁴³ Turnšek n. d. 156.

⁴⁴ Navratil n. d. 79.

⁴⁵ A. Mrkun, Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline. Etnolog 7 (Ljubljana 1934), 7.

⁴⁶ Möderndorfer n. d. 205, št. 1744.

⁴⁷ Povedal dr. Emilijan Cevc, Ljubljana.

⁴⁸ Möderndorfer n. d. 205, št. 1748. — Tu žagajo babo na debeli četrtek!

strani skleda pospravil že vse žgance, zavrti skledo, da je izpraznjeni del pred poslušalcem, in reče: Vidiš, tako so babo prežagali!⁴⁹ To vse ima kajpak le še rahlo zvezo z nekdanjim obredjem.

Toda še ti ostanki obredja so dobili tu in tam drugoten pomen. V Budini pri Ptuj⁵⁰ žagajo babo zato, da dobijo *kri*, ki bodo z njo o veliki noči pobarvali pisanke. Tudi v Krškem jo žagajo z istim namenom.⁵¹ V zvezi s takšno govorico je nemara, da so na Gorenjskem skušali včasih pregovoriti káko deklo, naj gre na sredpostno sredo ob enajstih dopoldne gledat, kako nekje babo žagajo; dobila da bo *krvave* čevlje. Drugod so spet pravili, da dobi tisti, ki gleda žaganje babe, rdeče nogavice.⁵² V Zgošah pri Begunjah na Gorenjskem so na sredpostno sredo otrokom večkrat rekli: Danes bodo pa babo žagali. Če boš šel gledat bos, boš pa *rdeče* čevlje dobil. Mislili so pač na premražene noge.⁵³

V Ovsišah pri Podnartu pa se izplača pogledati, kako babo žagajo, ker iz obeh polovic baje *leté rožiči, fige in pomaranče*.⁵⁴

Navidez le v rahli zvezi z našim obredjem je običaj, ki nam je izpričan za Borovlje še v prejšnjem stoletju.⁵⁵ Za sredpostno sredo so pripravili mehu podobno, veliko preobleko, ki je vanjo zlezal kak močan fant. Meh so nabasali s senom, okoli života pa so mu navezali svinjskih mehurjev, polnih goveje krvi. Nastali orjak si je oblekel več suknjičev, na obraz pa si nadel krinko ali pa si ga pomazal s sajami in živinsko krvjo. Tako našemljen je divje tuleč odhlačal po ulicah in se zaletaval v ljudi. Nazadnje so ga drugi fantje ukrotili, ga zvezali in vrgli na tla, ga položili na desko in mu z dolgim nožem *prerezali »trebuh«*. Hrust je hudo stokal, mladina pa je vesela plesala okoli njega. Ko se mu je pa iz trebuha *ulila kri*, je vsevprek vpilo: »Sredpost smo prerezali!« Podoben običaj so imeli tudi v Rožu.

Obredje žaganja babe je dobilo — kakor mnogo drugih pojavov v življenju našega ljudstva — tudi svojo likovno upodobitev na panjski končnici. Z letnico 1865 datirana *končnica* iz Etnografskega muzeja v Ljubljani (gl. pril. I)⁵⁶ kaže, kako dva možaka v gorenjski noši z veliko drvarsko žago žagata na klopi ležečo žensko. Ta leži na trebuhu, a žagata jo počez, nekoliko pod pasom, v višini križa. Na levi in desni so se zbrali gledalci, ki opazujejo prizor in v grozi vzdigujejo roke. Preprosti slikar bi bil to grozo rad upodobil tudi na obrazih, pa mu je to spričo šablonskega dela nekolikanj uspelo samo pri ženski figuri na skrajni levi strani.

⁴⁹ Möderndorfer n. d. 205, št. 1750. (»Tako so delali pri Jelenu na Plešivcu.«)

⁵⁰ Gl. op. 35.

⁵¹ Navratil n. d. 79.

⁵² Turnšek n. d. 136.

⁵³ Zapis F. Šarfove 1955.

⁵⁴ ISN 5.31.

⁵⁵ L'Estocq, Fastenbrauchtum 160.

⁵⁶ Inv. št. 16. — Primerek je doslej edini svoje vrste. Ne v Mestnem muzeju v Škofji Loki, ne v Mestnem muzeju v Kranju in ne v Čebelarškem muzeju v Radovljici ni nobene variante.

Pač pa je močno realistično mogel prikazati žaganje samo: kri obilno teče in celó brizga naokoli. Vprav ta realistična poteza izpričuje, da slikar ni delal neposredno »po naravi«, marveč je le »ilustriral« govornico, ki je tu in tam sekundarno dobila konkretno anekdotično vsebino: v Št. Lenartu nad Škofjo Loko⁵⁷ in v Četeni ravni⁵⁸, postavitim, je bila »žrtev« določena ženska (najstarejša⁵⁹, najbolj sitna babura i. pod.) v vasi. Ker izvira naša panjska končnica najbrž iz istega konca, je zveza med sliko in takšno anekdotično »govornico« kaj verjetna.⁶⁰

Zgornji razbor slovenskega gradiva dokaj nazorno kaže, kako obredje od stopnje burlesknega žaganja lutke dalje propade do zgolj govornice. Še govornica bo kmalu pozabljena, kjer pa še živi, ji je nekdanji smisel že povsem zbledel.

Že J. Grimm⁶¹ in za njim P. Sartori⁶² omenjata razširjenost obredja pri Južnih Slovanih. Oba avtorja sta se mogla opirati le na pričevanje A. T. Linharta za »Kranjsko« in K. G. Antona⁶³ za Hrvate.

O razširjenosti pri Slovencih smo govorili doslej. Kaj pa pri Hrvatih, kaj še dalje naprej proti jugu?

Žaganje babe domneva pri Hrvatih 1789 Karl Gottlob Anton, ko pravi: »Unter den Chrwaten mochte dieses Fest [sc. Todtenfest, Todaustreiben] auch gebräuchlich gewesen sein, denn noch ist ein Schatten davon übrig: man pflegt nämlich die Kinder in der Mitten der Fastenzeit zu überreden, daß in der Mittagsstunde vor den Thoren ein altes Weib mit einer Säge in zwei Theile getheilt werde.« Po mnenju M. Gavazzija⁶⁴ izhaja Antonov podatek verjetno od jezuita Šabolovića iz Zagreba in se nanaša na kajkavce; *drugod med Hrvati namreč žaganje babe ni znano*. Pač pa vemo, da so romanski Čiribirci v Istri (pod Učko) nekoč sredi posta slavili praznik, ki so ga imenovali »Pilibabu«⁶⁵; kaj je to

⁵⁷ Gl. op. 28.

⁵⁸ Möderndorfer (po Janezu Dolencu) n. d. 204.

⁵⁹ Prim. op. 15.

⁶⁰ Na francoskih slikovnicah (imagerie) po moji vednosti ni nobenih predlog za motiv žaganja babe. A. van Gennep pozna samo en bakrorez (Collection Hennin), ki kaže, kako dva delavca žagata leseno žensko soho, in je reproduciran v »Magasin pittoresque« 1851, 100. Slika mi je bila nedostopna.

⁶¹ Jacob Grimm, Deutsche Mythologie, II. Berlin 1878, 652.

⁶² Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V. Berlin u. Leipzig 1932—1935, p. b. Lätare, stolpec 920.

⁶³ K. G. Anton, Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse, II. Leipzig 1789, 66.

⁶⁴ Univ. prof. dr. Milovan Gavazzi, Zagreb, mi je v pismu z dne 7. dec. 1959 ljubeznivo posredoval prejšnji podatek s svojim komentarjem in se mu za to iskreno zahvaljujem.

⁶⁵ Alois Spinčić, Volksleben der Slaven in Istrien. Die Öster.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Das Küstenland. Wien 1891, 221: »In einigen Gegenden, namentlich auch bei den ‚Romänen‘ am westlichen Fuße des Učka-Gebirges wird der Schluß des Winters um die Hälfte der Fastenzeit, welche unter dem Namen ‚Pilibaba‘ vorkommt, gefeiert.« — Naziv »Pilibaba« je hrvatski in so ga romanski naseljenci pač našli in prevzeli. Tudi v bistriški dolini (gl. op. 61) so babo »pilili«.

bilo, se danes nihče več ne spominja.⁶⁶ Pravijo tudi, da so nekoč v Klani babo žagali;⁶⁷ s tem bi utegnil biti v zvezi običaj v bistriški dolini na slovenski strani. Sicer pa so v Kastavščini obhajali nekoč sredi posta praznik, ki so ga imenovali *Salus* ali *Mali pust*. O tem nam poroča I. Jardaš:⁶⁸ »Četrtek pred Sredopustnom nedejun ale na pol korizmi zovu va Kastafšćine *Salus* ale *Mali pust*. Na *Salus* se more meso jist, kuliko j' kega voja ... Na *Salus* se j' moglo i tancat, a nekada su na *Salus* večer i maškare po sele hodile. Pak zač ne bi, kad je *Mali pust*! Sad već ni tega. Sad već nijedan ne posti, a va korizme, ako imaju lih vremena, tancaju kako i drugda. Zato ne čekaju, kad će *Salus* prit, da se natancaju. Zavin tega već nijedan ni ne zna, ča j' to *Salus*, ale nekada su brojili dnevi do *Salusa*, aš su komać čakali, da se zitancaju.« Sredo posta so slavili kot praznik na isti način pod imenom *Šalus* tudi pastirji na Velebitu. N. Bonifačić-Rožin sodi,⁶⁹ da so bili ti običaji prvotno romanski, ker so Romani tako Čiribirci pod Učko kakor nekdanji Vlaha na Velebitu. O zanimivem imenu *Salus*-*Šalus* bomo še govorili.

Sele W. Liungman⁷⁰ je opozoril na poročilo Vuka St. Karadžića⁷¹ o Babi Korizmi v Risnu. Tam se »na čisti ponedjeljnik« kak fant našemi in predstavlja »djedovu babu«. Na ramah nosi sedem palic, za seboj pa vleče verige. Takšen hodi po vasi, skače pred hišami in vpije: »Bu, bu, bu!« Imenujejo ga Babu Korizmu, »kojom žene plaše djecu da ne ištu mrsna jela, govoreći im i poslije onoga dana, kad bi koje zaiskalo mrsa: „Eno babe korizme sa štapovima pod tiglama“ (na tavanu)!« Tudi o sedmerih palicah babe korizme bomo še govorili.

H kajkavcem je zašlo žaganje babe brez dvoma s sosednjega slovenskega ozemlja. Obredja istrsko-primorskih Romanov so, kakor bomo videli, predslovanska, a bokeljska Baba Korizma je v neposredni zvezi z Italijo. *Na slovaškem jugu je potemtakem slovensko ozemlje edino, ki je kompaktno poznalo obredje žaganja babe in do danes ohranilo go-*

⁶⁶ Hvaležen sem kolegu Nikoli Bonifačiću-Rožinu iz Instituta za narodnu umjetnost v Zagrebu za poslano poročilo z dne 4. dec. 1959.

⁶⁷ Povedal dr. Emilijan Cevc, Ljubljana.

⁶⁸ I. Jardaš, *Kastavština*. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 39. Zagreb 1957, 52.

⁶⁹ Gl. op. 66. — V osebnem pogovoru 5. febr. 1960 v Zagrebu mi je N. Bonifačić-Rožin omenil, da je bila na otoku Krku (Punat) med otroki razširjena igra z vrvico, kot sem jo opisal v svoji zbirki »Veselja dom« I. Ljubljana 1942, 136, pod imenom »Žaga«, ne da bi se takrat zavedal naslednje njene funkcije: Otroka, ki z vrvico »žagata«, v ritmu izmenoma govori: »Pili djeda! — Pili babu!« Da se tu skriva odmev našega obredja, je več kot verjetno. Po N. Bonifačiću-Rožinu je preselil velebitske »Vlahe« knez Ivan Frankopan v 15. stoletju na otok Krk, kjer so mu opravljali vojaško službo. Poročilo o neki bitki z njimi jih naziva »Čiči« kakor prebivalce Čičarije v Istri, ki nanjo meji Kastavščina, kjer je znan »Salus«.

⁷⁰ W. Liungman, *Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*. Studien zur Geschichte der Volksbräuche II. Helsinki 1938 (= FFC 119), 997–998.

⁷¹ Vuk St. Karadžić, *Život i običaji naroda srpskoga*. Beč 1867, 23–24.

vorice o njem. Ta ugotovitev dopolnjuje in korigira dosedanje navedbe v obstoječi literaturi.

Dokončno lahko povemo, da se razteza območje našega obredja na zahod po vsej Italiji s Sredozemljem vred, po retoromanski Švici (Graubünden-Grischun), po vsej Franciji, Španiji in Portugalski. Drugod je žaganje babe neznano. V severno in severozahodno nemško govorečo soseščino Slovencev ni prodrlo;⁷² še na Koroškem ga srečujemo samo v slovenskem delu dežele!

Obredje je torej izrazilo romansko. Posebne okoliščine so pripomogle, da se je razširilo med Slovence.

Oglejmo si zdaj doslej znano romansko gradivo, da se nam razodene morfologija obredja. To bo za njegovo tolmačenje bistvenega pomena.

II

Slovensko gradivo pozna obredje žaganja babe od tiste stopnje dalje, ko je baba — *lutka* iz slame in cunj. Pred to stopnjo pa je še ena, izhodiščna, v kateri je baba resničen, živ *človek*. Morfološki pregled obredja začenjamo torej z njo.

Na začetku obredja je nemara tista njegova oblika, ki nam jo je v opisu ohranil G. Pitirè⁷³ in je danes že izginila. Na Siciliji, v Palermu, so na sredpost pripeljali z volovsko vprego na trg našemljeno starko v spremstvu dveh našemljencev v redovniški obleki. Na odru sredi trga sta ji dva našemljena biriča med divjim odobravanjem množice začela žagati vrat, da je iz skritega mehurja brizgnil curek krvi. Starka je nato »izdihnila«. Z njo je poginila, kakor dostavlja Pitirè, »la ingrata Quaresima di penitenza«. Zadnjič so uprizorili to »usmrnitev« (»sirrata di la vecchia«) leta 1737.

V sienski pokrajini (Montepulciano in drugod) žagajo starko na mestnem trgu, sredi valujoče množice. Starko predstavlja moški igrallec. Žaganje opravijo starkin mož in dva »žagarja«, a preden se začne, namomesté živega igralca z lutko iz cunj ali slame.⁷⁴

⁷² Zahvaljujem se univ. prof. dr. Leopoldu Kretzenbacherju, Gradec, za sporočilo v pismu z dne 26. jan. 1960 in za opozorilo na razpravo Leopolda Schmidta Zur Verehrung der hl. Corona in Bayern und Österreich. v: Bayer, Jahrbuch für Volkskunde. München 1951, 69—80. Le-ta navaja, da je bila v ženskem samostanu v bavarskem Neuburgu ob Donavi stenska preproga, ki je prikazovala sedem svetih devic, na zadnjem mestu sv. Fausto. Ta je upodobljena z žago; krajevna legenda namreč pripoveduje — povsem v nasprotju s poročilom v Acta Sanctorum, september, tom. VI, 144 —, da so jo prežagali. Samovoljni prenosí potez predkrščanskih mitičnih likov na junake in junakinje iz krščanskih legend niso sicer nič nenavadnega, toda primer sv. Fauste prav gotovo ni v zvezi z našim obredjem.

⁷³ G. Pitirè, Usi e costumi, credenze e pregiudizi del popolo siciliano, I. Palermo 1889, 104 (= Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane XIV).

⁷⁴ P. Toschi, Le origini del teatro italiano. Torino 1955, 144. — Avtor navaja (238—240) tudi igro »La condanna della Vecchiaccia« iz Cetone (sienska

Med slovenskim gradivom spominjamo tu na sredpostnega hrusta iz Borovelj, ki ga »prerežejo« in teče kri iz njega. Odmev obredja z živim protagonistom je »ressâ la bieillo«, žaganje babe, v Rouergueu v Južni Franciji, kjer otroci simbolično žagajo najstarejšega iz svoje srede.⁷⁵

Docela neznano je bilo do nedavnega še danes živo mimično-dramatsko obredje v Umbriji. Terenska raziskovanja Etnološkega inštituta univerze v Perugiji so odkrila 1958 v neposredni bližini (!) mesta Perugije celo več variant takšne igre (tako v Valvitianu, v Riu Secondu in v Casamanzi).⁷⁶ Igro izvaja petnajstotica moških kolednikov, ki v nočeh okoli srede posta hodijo od hiše do hiše, odigrajo v vsaki svojo igro in dobijo za to jaje in vina. Igra traja okoli pol ure in poteka nekako takole: Skupina se ustavi pred hišo, zapoje ob harmoniki in prosi za dovoljenje, da sme igrati. Igro uprizorijo kar v hiši kot »sobno igro«. Za začetek nastopijo gospodar gozda, burkež (pagliaccio), starka (la vecchia) in harmonikar. Že se pojavita oba drvarja (pravzaprav žagarja, i segantini) in kupita hrast od gospodarja. Hrast predstavlja v starko našemljen fant, ki stoji negibno sredi hiše (pril. II/2). (V italijanščini je starko laže enačiti s hrastom, ker je hrast tudi ženskega spola: la quercia.) Burkež ves čas moti kupčijo. Žagarja se naposled lê lotita dela. S krepkimi zamahi s sekiro »podreta« hrast-starko, ki se zvrne po tleh. V resnici pa jo ob zadnjem zamahu drvarjev zabode razbojnik, ki je bil neopaženo smuknil v hišo in se po opravljenem zločinu brž skrije v kotu. Drvarja hrast simbolično oklestita, izmerita, nato pa ga začneta žagati, pri čemer ju spremlja pesem s harmoniko. Žaga je (pril. II/3) lesen okvir, ki ima v sredini po dolgem napeto dvojno, zvito žico. Starko-hrast položita tako, da ji počivajo noge na prečniku drvarske koze (pril. II/4). Žagata torej po dolgem, ne počez, kakor si to navadno predstavljamo. Med žaganjem vstopi »stari« (il vecchio), ki jokaje sprašuje za svojo ženo. Ko jo spozna v podrtem hrastu, se z glasnim jokom zgrudi k njej. Gospodar naroči

pokrajina), kjer uprizore sodno razpravo in obsodbo »stare babure«, njeno oporoko, žaganje in sklepni zbor; babura, ki predstavlja Postni čas (Quaresima), je namreč kriva, da je umoril(a) Pusta.

⁷⁵ Abbé Va y s s i e r, Dictionnaire patois-français du département de l'Aveyron. Rodez 1879, 24.

⁷⁶ Ko sem maja 1959 bival v Perugiji, mi je ordinarij etnologije na peruginški univerzi prof. Tullio Seppilli dal na vpogled dokumentarno gradivo, ki ga je zbral njegov Istituto di etnologia e antropologia culturale v zadnjih mesecih ob sodelovanju s Centro nazionale studi di musica popolare (prof. Diego Carpitella). Poleg magnetofonskih zapisov in izčrpne fotografske dokumentacije (vsake 3 sekunde 1 posnetek!) so napravili tudi kratek film: »Quaresima in Umbria«. Režija: Michele Gandin, kamera: Domenico Rotunno, strokovna svetovalca in komentatorja: Tullio Seppilli in Liliana Bonacini-Seppilli, zvok: Diego Carpitella. Produkcija: Documento film, Roma. 1959, 35 mm/12 min, Eastmancolor, norm. platno. Imel sem priliko, da si film ogledam. — Razvila se je plodna izmenjava gradiva (fotografij, zapisov) med imenovanim inštitutom in Inštitutom za slovensko narodopisje SAZU. Umbrijsko gradivo leži zdaj v prepisih tudi v našem inštitutu. Prof. Seppilliju izrekam na tem mestu zahvalo za široko-grudno sodelovanje!

telefonistu (!), naj pokliče zdravnika. Le-ta prijaha na oslu v hišo. Spremlja ga bolničar. Ko zdravnik starko preiskuje, odkrije na boku rano. Brž jo obveže in dá telefonično poklicati karabinjerje. Vstopi maršalo s karabinjerjem in začne z zasliševanjem navzočih. Nazadnje odkrije v kotu morilca in ga dá odvesti v zapor. Starki se stanje slabša, zato veli zdravnik telefonistu, naj pokliče duhovnika. Le-ta vstopi v spremstvu cerkovnika. Sledi parodija poslednjega maziljenja, med katerim burkež — kakor že poprej ves čas — uganja svoje norčije. Ko pa vse čaka, da bo starka naposled izdihnila, se ji začno vračati moči. Vstane, s starim se objameta in ob zvokih harmonike zaplešeta. Za njima zaplešejo vsi navzoči. Igra — vsa prepletena z drznimi, včasih kar nedvoumnimi erotičnimi namigavanji — je končana, koledniki spet zapojo v zboru, da se zahvalijo hišnemu gospodarju in vsem gledalcem, pobirač pa prevzame darove. Skupina odide nato pred drugo domačijo. (Ker je igra v literaturi še neznana, smo podali njen podrobnejši opis, ne da bi hoteli sicer prehiteti prof. T. Seppillija!)

V naslednjo skupino, kjer je baba lutka iz slame in cunj, so že prišli prizor iz Montepulciana in njemu podobne predstave. Ta skupina je tudi najštevilnejša. Spoznali smo primere pri nas (Maribor, Podčetrtek, Novo mesto, Ilir. Bistrica, Tržič, Ptuj), poznalo ga je slov.-furlansko-italijansko prehodno ozemlje.⁷⁷ Poročila o žaganju babe so nam namreč ohranjena iz Rovinja in zlasti iz Trsta (»segar la vécia«); sredi posta so »prezerali« (prežagali) lutko iz cunj in s tem »dali duška svoji nejevolji nad omejitvami postnega časa«; v Trstu so hoteli simbolično pokazati, da je pol posta mimo.⁷⁸ V Furlaniji sami — in še marsikje drugod — se je obredje žaganja babe kontaminiralo z obredjem »sežiganja« starke, »bruciar (brusar) la Vecchia« poleg »segar la Vecchia«.⁷⁹ Če pravi V. Ostermann,⁸⁰ da so v Furlaniji do 1848 narejali za sredo posta »una figura gigantesca di cenci o di carta rappresentante una vecchia con una gran cuffia bianca in testa« in jo sežigali, pa domneva G. Perusini,⁸¹ da so v nekaterih krajih babo prvotno žagali in so ta običaj šele pozneje nadomestili s sežiganjem babe.⁸²

⁷⁷ Neposredni romanski sosedje Slovencev so bili do konca 18. stoletja *Furlani* (Lahi); Trst z Miljami je bil pred dobrimi 150 leti še *furlanski*! Prim. M. Matičetov, Erfahrungen beim Aufzeichnen von Volkserzählungen an den Grenzen des slowenischen Sprachraumes. Internationaler Kongreß der Volkserzählforscher, Kiel-Kopenhagen 1959. (Zbornik predavanj v tisku.)

⁷⁸ O tem gl. F. Babudri, Fonti vive dei Veneto-Giuliani. Milano b. l., 399 (= Conti, novelle e tradizioni delle Regioni d'Italia).

⁷⁹ G. Vidossi(ch), Lis cidulis, v: »Ce fastu?« 8 (Udine 1952), 9, op. 40.

⁸⁰ V. Ostermann, La vita in Friuli. Udine 1940, 486 (= Le arti e le tradizioni popolari d'Italia).

⁸¹ G. Perusini, Usanze quaresimali friulane, v: »Ce fastu?« 23 (Udine 1947), pos. odtis str. 3, op. 10.

⁸² Predaleč bi vedlo, ako bi hoteli naš prikaz razširiti še na obredje sežiganja, ki je *po nastanku in v bistvu različno* od žaganja babe (gl. tudi Perusini n. d. 2—3).

V Italiji je splošno razširjen običaj, da sredi posta narejajo žensko lutko, jo neso pred mesto ali vas in jo prežagajo. To imenujejo »segare la vecchia«, v Toskani tudi »segare la monaca«. ⁸³ Pri tem je tekla n. pr. v Kampaniji (Campagna) tudi kri. V lutko so namreč skrili s krvjo napolnjen mehur in ga med dogajanjem s krivcem prerezali. ⁸⁴ V ampezzanskem okolišu so lutko napolnili z žaganjem. ⁸⁵ Še pred 50 leti so v Bellunu prežagali in nato zažgali starko, »la Vécia«, ki je predstavljala postni čas. ⁸⁶ G. Perusini navaja časopisno poročilo iz 1947, ki pravi, da so še tedaj v mestu Feltre na trgu sredi množice žgali babo, ki je pred »usmr-tivijo« napravila oporoko. ⁸⁷ V Reggio Emiliji so žgali babo 23. marca ali sredi posta ob velikem navalu ljudstva. Po križiščih in trgih so postavljali odre. Na vsakem je bila lutka, ki je predstavljala »starko«. Popoldne so vsako počez prežagali ali sežgali. Ob tej priložnosti so si v javni kritiki tudi privoščili vse, kar je bilo v mestu narobe. ⁸⁸ V Bogni so sredi posta po hišah in cestah, naslednjo nedeljo pa po gostilnah sežigali lutko starke. V prejšnjih časih so jo z žago prežagali na dvoje; sežiganje se prvič omenja leta 1578. ⁸⁹

Lutko srečujemo nadalje v retoromanski Švici, v kantonu Graubündnu-Grischunu. Tu je žaganje babe, »il resgiar la veglia«, v navadi na prvo nedeljo v postu. Odrasli gredo tedaj v gostilno, si privoščijo krepko mero pijače in v razigranosti prežagajo slamnato lutko, ki jo imenujejo tudi »la bagorda« (= grda). ⁹⁰ V Spodnjem Engadinu so slamnati lutki (»Scheischaver«) odsekali glavo. ⁹¹

Žaganje lutke srečujemo nadalje v Franciji. Na jugu, v Labastide-du-Vert, so jo naredili na sredpostno sredo. Oblekli so jo v žensko obleko in ji nataknili avbico. Položili so jo na drvarsko kozo in jo žgali. Vse naokoli je javkalo in zraven pelo: »Pauvre grand'mère! On seie grand'mère! Adieu, grand'mère!« ⁹²

Posebna oblika običaja je, da lutko napolnijo s suhim sadjem, sladkarijami in drugimi dobrotami, ki se pri žaganju usujejo iz nje in jih

⁸³ Fr. Hubad, Običaji slovanski. IMS 1878, 15.

⁸⁴ N. Borrelli, Ricerche etiologiche intorno ad alcuni riti carnevaleschi e quaresimali in Campania. v: Il Folklore Italiano 9 (1954), 40.

⁸⁵ Toschi n. d. 141.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ »Il Gazzettino del lunedì«, Feltre, 17 marzo 1947. (Nav. Perusini n. d. 3, op. 13.)

⁸⁸ Gavazzi, L'Emilia. Milano 1926, 68.

⁸⁹ O. Trebbi e G. Ungarelli, Costumanze e tradizioni del popolo bolognese. Bologna 1952, 105.

⁹⁰ J. C. Muoth, Nachrichten über bündnerische Volksfeste und Bräuche, v: Schweizer Archiv für Volkskunde 2 (1898), 145. — E. Hoffmann-Krayer, Fruchtbarkeitsriten im schweizerischen Volksbrauch, v: Schweitzer Archiv für Volkskunde 11 (1907), 239. — Isti, Feste und Bräuche des Schweizervolkes. Zürich ²1940, 122. — R. Weiss, Volkskunde der Schweiz. Zürich 1946, 168.

⁹¹ Hoffmann-Krayer, Feste und Bräuche 122.

⁹² E. Sol, Le vieux Quercy. Aurillac 1950, 159—160.

Sl. 2 (zgoraj levo). *Baba (la Vecchia)* iz igre o žaganju babe, Rio Secondo (občina Perugia, Umbrija). — Sl. 3 (zgoraj desno). *Eden izmed žagarjev (il Segantino)* iz iste igre. — Sl. 4 (spodaj). *Prizor žaganja babe* iz igre v vasi Valotitano (občina Perugia, Umbrija). — Vsi trije posnetki iz arhiva Istituto di etnologia e antropologia culturale della Università degli studi di Perugia (Italia)

otročad, včasih tudi odrasli, pobirajo. Takšna je bila starka v Toscani, ki imamo o njej sporočilo iz 15. stoletja in je najstarejše, kar jih doslej poznamo. V Florenci so lutko starke napolnili z orehi in suhimi smokvami ter jo obesili vrh lestve. Uprizorili so sodno razpravo proti nji, jo obsodili in nato pod loggiami Novega trga prežagali. »Quando era stato tagliato (sc. il fantoccio) per lo mezzo, tutte le interiora, composte di frutta secca, cadevan dall'alto in mezzo alla folla, e ne seguiva la Zuffa«⁹³. Zdi se, da je bil običaj v tej obliki v Italiji najbolj priljubljen. V Romaniji (Romagna), n. pr. v Cotignoli in v Forlimpopoliju, so še pred nekaj leti vsako pot splekli lutko iz šibja in jo napolnili s sadjem. Ko so jo prežagali, je sadje letelo iz nje. Obredje so imenovali »segavecchia«.⁹⁴ V Faenzi so branjevke na sredpostni četrtek postavljale na stojnice lutke, ozaljšane z ogrlicami in ubani iz suhih smokv, suhih sliv in suhega kostanja; tudi taki lutki so pravili »la segavecchia«. Otroci so si narejali lutke iz cunj, jih nadevali s suhim sadjem, nosili po ulicah in vpili: »Sega la vécia!«⁹⁵ Tudi v Markah (Marche) narede veliko žensko lutko in jo postavijo na trg. Vsa je napolnjena s suhim sadjem: grozdjem, smokvami, kostanjem in s konfeti. Popoldne jo med raznimi obredi prežagajo ali razcepijo, dobrot so pa deležni otroci.⁹⁶ V Veroni so postavili takšno lutko sredi trga, uprizorili nato sodno razpravo, starko obsodili, prebrali njeno oporoko in prežagali. V njenem trupu je bilo suho sadje in sladkarije, kar so nato razgrabili otroci.⁹⁷ Običaj je segal prav v tridentinski okoliš, kjer so takšne lutke n. pr. v Rendeni postavljali po šolah in doma; dobrote, ki jih je starka skrivala v sebi in so se usule iz nje, ko so jo prežagali, so bile namenjene vsem navzočim.⁹⁸ — Ob vseh teh poročilih, ki so, kakor vidimo, vsa iz Italije, se spomnimo zgoraj omenjene govornice iz Ovsiš pri Podnartu, češ da pri žaganju babe lete iz nje pomaranče in rožiči!

Tu in tam je starka navaden kos lesa, ki mu nataknejo raztrgano žensko obleko in avbico. Okoli Quercyja v Južni Franciji so se fantje o sredpostu našemili v »drvarje« in »spokornike«. Tanjši hlod so oblekli in vozili kot »starko« po vaških ulicah. Končno so sklenili, da jo bo treba prežagati. Med žaganjem so peli: »Rességuen la Bicillo, la Bicillo, rességuen la Bicillo anet (= aujourd'hui)!« Spokorniki so planili v jok in zapeli: »Adieu, pauvre grand'mère, tu meurs sciée, quel malheur!« Drvarji so jim odgovarjali: »Tant mieux, elle était sorcière, elle le méritait bien.«

⁹³ Navaja Toschi n. d. 144. — Imenovani opozarja na folklorno zanimivi opis tega slavja, »La Cicalata«, ki ga je zapustil Michelangelo Bonaroti m. l. (1568—1646).

⁹⁴ T. Seppilli, La festa della »Sega della vecchia« in Umbria. Resoconto di ricerca (23. marzo 1959), str. 7. Daktilogram v arhivu ISN.

⁹⁵ Toschi n. d. 143.

⁹⁶ Prav tam 144—145.

⁹⁷ Prav tam 141.

⁹⁸ Prav tam 141—142.

Med žaganjem so namreč pobirali žaganje in ga metali kvišku: »Regardez, elle n'a pas de sang comme les autres chrétiens!»⁹⁹

Posebnost so miniaturne lutke, ki jim vsak teden v postu odtrgajo kak del, n. pr. nogo (ker jih naredo s *sedmimi nogami*). Takšne lutke so razširjene po Italiji: v Abruzzih, v Puliji (Puglia), Kalabriji, v Napolju in Irpiniji, od koder so prešle v Sredozemlje (Menorca) in naprej v Španijo. Včasih je lutka kar iz papirja izrezana ženska kontura s sedmimi nogami (gl. pril. III/6), včasih spet tvori spodnji del trupa pomaranča, krompir ali jabolko z vanje zataknenimi sedmimi peresi. Vsak postni teden odtrgajo eno nožico ali izpuknejo eno pero. Lutko obesijo v okno ali na vrstico, napeto v nadstropju od okna do okna čez ulico.¹⁰⁰ V Španiji je dobila takšna lutka fantastične oblike. V vsakem madridskem okraju so včasih za post naredili veliko groteskno lutko, imenovano Reyna Cuaresma (Kraljica Postnica), ki je imela sedem nog. Na koncu vsakega tedna v postu so ji odsekali po eno nogo. Na veliko soboto je ostal samo trup. Temu so odsekali glavo in ga nato razkosali.¹⁰¹ Odmev tega običaja je pljusnil iz Italije prek Jadrana v Južno Dalmacijo in Boko. Morje ne loči, ampak veže! Tako razumemo, zakaj bokeljska Baba Korizma nastopa s sedmimi palicami.¹⁰² Že Vuk je vedel: »*Sedam štapova* babe korizme *znače sedam nedjelja časnoga posta*, zato kad jedna nedjelja prodje govori se djeci: ‚Bacila baba korizma jedan štap,‘ ili: ‚Ispace babi zub.‘ Tako i kad prodje druga nedjelja i. t. d.«^{102a}

V postopnem razkroju obredja ostane od starke-babe samo še simbol. Videli smo, da jo simbolizira na Slovenskem Koroškem (in samo tam!) nit ali vrvice, ki jo je treba prerezati. Izrazito simbolični so nekateri običaji v retoromanski Švici. V zgornjem Graubündnu (Oberland) hranijo ponekod stare, nerabne drvarske žage in jih privlečejo na dan en samkrat v letu, takrat, ko je treba babo žagati, »roz'g'a la vëla«. Zvečer pred sredpostno sredo, ko se stemni, vzameta dva fanta takšno žago in

⁹⁹ A. Van Gennep, Manuel de folklore français contemporain. T. premier, III. Cérémonies périodiques cycliques 1. Paris 1947, 943. — Avtor, ki je zbral o našem predmetu izredno bogato gradivo in literaturo (942 sl.), opozarja pri tem poročilu na čarovniške procese, pri katerih je veljalo za dokaz čarovništva, če ženski iz vbodljaja ni pritekla kri.

¹⁰⁰ Toschi, n. d., 145, in Liungman, n. d., 997 sl.

¹⁰¹ Laisnel de la Salle, Souvenirs du vieux temps: Le Berry I. Paris 1900, 66—67 (= Les Littératures populaires de toutes les nations XL).

¹⁰² Gl. op. 71.

^{102a} K. Wlislöcki poroča o žaganju babe pri ciganih (Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner in Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte. Münster i. W. 1891, 145 sl.). Babo so naredili iz slame in jo na cvetno nedeljo najprej premlatili s palicami, nakar sta jo našemljen fant in dekle prežagala, sežgala, pepel pa so stresli v vodo. Običaj je seveda drugoten in prevzet od okolja. Obredje so opravljali v čast »senčne kraljice«, demona, ki trpinči ljudi (cigane) v zimskih mesecih z lakoto, boleznijo in smrtjo, izgine spomladi in se vrne z zimo. Cigani na južnem Ogrskem so njej na čast opravljali slovesnost, ki naj bi jo potolažila.

se neopaženo pojavita na cesti. Žago zastavita na starem panju ob poti, celo na kamnitem robniku ali vogelnem kamnu, pa drsata z njo sem in tja, da zvenči in rožljá in leté celó iskre naokrog. Tiho, kakor sta prišla, izgineta in se oglasita spet drugje. V Breilu žagajo fantje babo pred hišami deklet. Ta večer poskrrijejo žage po vseh hišah, zakaj fantje jih vzemo, kjer jih dobijo. Celo po hišah žagajo babo: z žago se lotijo kamnitih stopnic in vsega, kar jim pride trdega pod roko.¹⁰³

Svojevrsten je že omenjeni pojav, da se na sredpostni dan sprostí sovražno razpoloženje do starih žensk sploh, včasih pa le do določene nepriljubljene starke v kraju. Tako v Markah (Marche) v Italiji gruče dečkov hrupno trkajo na vrata kake starejše ženske, ki jo je ljudska satira izbrala za tarčo, jo kličejo po imenu in jo zasramujejo. S seboj nosijo lutko, ki so jo tako oblekli, da vzbuja podobnost z nesrečno žrtvijo. Lutko med razposajenimi šalami prežagajo.¹⁰⁴ V Berryju v Franciji tekajo na sredpostno sredo 10- do 12-letni otroci po cestah. Z lesenimi sabljami v rokah zasledujejo stare ženske, če jih srečajo in skušajo celo vdreti v hiše, kjer vedo za kakšno staro. Ljudje pravijo: »Ils vont couper, sabrer la Vieille.« Potem zgnetejo iz ilovice podobo stare ženske in jo s svojimi lesenimi sabljami razsekajo na kosce, te pa včasih zmečejo v bližnjo reko.¹⁰⁵ Že W. Grimm¹⁰⁶ nam je poročal o podobnem običaju v Kataloniji, v Barceloni. Tam se na sredpostno nedeljo gruče dečakov pode po ulicah. Nekateri nosijo žage, drugi polena, spet drugi imajo rute, ki vanjo spravljajo darove. Pojó posebno pesem, ki pravi, da iščejo najstarejšo žensko v mestu, da bi jo — sredpostu na čast — na dvojce prežagali. Nazadnje se delajo, kot da so jo našli, začno žagati polena in jih sežigati. Znani so podobni primeri iz Portugalske.¹⁰⁷ V lisbonski okolici se otroci na sredpost oborožijo z lonci in kozicami. S peklenskim truščem sprejmejo vsako staro, ki si ta dan upa zdoma; celó kamenje lučajo za njo. Običaj imenujejo »serra a Velha«. Tudi drugod (Serra da Monfurado) prirejajo starkam mačjo godbo pred vrati in jim kličejo, da jim bije zadnja ura, da naj naredo oporoko in zmolijo kesanje. Eden izmed fantov začne nato žagati velik kos lubja, drugi pa pojo vmes: »Oh, kako dolgo že žagam, pa ne vidim žaganja! Ali je žaga zanič ali pa ima baba pretrdo kožo.« V vzhodnih pokrajinah predstavlja eden izmed pevcev staro, ki joka in javka, naslavlja sosedom smešne prošnje, vmes pa se spoveduje prav spolzkih grehov in nazadnje s hropenjem posnema umiranje, medtem

¹⁰³ A. Maissen, *Werkzeuge und Arbeitsmethoden des Holzhandwerkes in romanisch Bünden*. Genf u. Zürich 1943, 92 (= *Romanica Helvetica* 17). — Izpiske švicarskega gradiva in mest iz teže dostopne literature dolgujem požrtvovalnosti dr. Roberta Wildhaberja, Basel, za kar mu tudi na tem mestu izrekam iskreno zahvalo.

¹⁰⁴ Toschi n. d. 240.

¹⁰⁵ Laisnel de la Salle n. d. 66.

¹⁰⁶ J. Grimm n. d. 460.

¹⁰⁷ Van Gennep, *Manuel* 942—943.

ko žaga prodira skozi lubje. V Portu so do nedavnega vsako leto nosili v žensko napravljeno lutko po mestu in jo odložili pred vrati najstarejše ženske. Pozneje so jo spravili na glavni trg, jo tam prežagali in nazadnje sežgali.¹⁰⁸

Kot spomin na obredje se je ohranila ponekod samo žaga, tu in tam v Italiji lestev — lestev pač zato, ker so v Toskani (Florenca) lutko obešali vrh lestve. Na slovenskem etničnem ozemlju smo naleteli na žago kot na *pars pro toto* na Koroškem (Borovlje) in v Prekmurju. V Napoliju so strigli dečaki žage iz sukna, jih pobelili s kredo in udarjali z njimi ljudi po hrbtu, da se jim je poznal odtis žage na obleki.¹⁰⁹ V Piemontu (Torino) so prodajali o sredpostu lesene žage, pozneje tudi žage iz čokolade. Fantje so nosili s seboj velikanske drvarske žage in z njimi grozili mimoidočim.¹¹⁰ Običaj se nadaljuje v Savojo. V Saint-Jean-de-Maurienne so izrezovali nekoč velike žage iz papirja in jih za šalo obešali ljudem na hrbet; imenovali so jih »rosses-vieilles« (ničvredne starke).¹¹¹ Tudi v reto-romanski Švici si otroci na sredpostno sredo nagajajo z lesenimi žagami.¹¹²

Naposled je ostala od vsega samo še govornica, potegavščina, ki smo ji zgoraj sledili po vsem slovenskem ozemlju. Videli bomo, da je razširjena tudi po romanskem svetu. Tudi tod radi večejo govornico o žaganju babe na most ali na vodo. Tako so v Franciji, v Limogesu, v prvi četrtini prejšnjega stoletja pošiljali mladino, naj gre gledat, kako na saint-étiennskem mostu natanko opoldne žagajo najstarejšo žensko v mestu.¹¹³ Na področju Gersa v Južni Franciji so pravili nekoč, da v neki vasi vsako leto ob reki neko staro prežagajo na dvoje. Splošno je bila tam znana popevka, ki so jo prepevali že pred pustnim torkom: »Aux jeunes il faut des souliers, aux vieilles des coups de pied...« Popevka ima več takih sramotilnih dvovrstičnic, vsaki pa sledi pripev: »On sciera les vieilles, cette année, on sciera les vieilles!«¹¹⁴ Slovenska posebnost je, če natvezejo lahkovernežem, da žagajo babo nekje pod kozolcem in podobno. V Franciji, v Bourgesu, so hodili otroci v mestno hiralnico zaman gledat, kako

¹⁰⁸ R. Gallop, Portugal. Cambridge University Press 1936, 118—121.

¹⁰⁹ M. & A. Haberlandt, Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur. Stuttgart 1928, 290.

¹¹⁰ Farinetti, Vita e pensiero del Piemonte. Milano b. l., 47—48.

¹¹¹ A. Van Gennep, Le cycle cérémoniel de Carnaval et de Carême en Savoie, v: Journal de psychologie normale et pathologique. Paris, 15. novembra 1925, 757.

¹¹² Muoth n. d. 145.

¹¹³ J.-J. Juge, Changemens survenus dans les mœurs des habitants de Limoges depuis une cinquantaine d'années. Limoges 1817, 22—23.

¹¹⁴ J.-F. Bladé, Poésies populaires de la Gascogne, III. Paris 1882, 347 (= La Littérature populaire de toutes les nations VII). — Ob tej zabavljici se spomnimo slovenske: Mladi puncji prstan zlat — stari babi štrök za vrat! Prim. še SNP št. 7557—7558, 7605, 1835 i. dr.

starko režejo na dvoje, ljudje po ulicah pa so peli in vpili: »Fendons la vieille, fendons la plus vieille du quartier!«¹¹⁵ Drugod je kraj nedoločen. V Tullu (Limousin) so pošiljali otroke kamor koli gledat, kako žagajo najstarejšo žensko iz mesta (»reced lo Vieillo«).¹¹⁶ Sicer pa je potegavščina o žaganju »sredpostne starke« (la Vieille de la Mi-Carême) zlasti v Osrednji Franciji splošno razširjena.¹¹⁷

Tudi v neslovenskem območju imamo nekaj *likovnih* pričevanj o obredju žaganja babe.

Na bakrorezu Giuseppa Marie Mitellija iz Bologne (1634—1718), ki ga objavlja Paolo Toschi¹¹⁸ in ga podajamo v reprodukciji na prilogi IV/7), vidimo Pusta na mrtvaškem odru pod stopnicami (»Povero Carneval eccolo morto«). Stopnice vodijo na levi navzgor in na desni navzdol, predstavljajo pa 46 postnih dni: 23 na eni, 23 na drugi strani. Na vzvišenem mestu v sredi je postavljen prazen stol. Na vsaki strani stola je moška postava: na levi je moški v meščanski obleki, na desni je rokodelec, ki drži mizarsko žago v roki. Stol je, kakor spoznamo, pripravljen za »babo« Quaresimo, postni čas, zoprno staro baburo, ki je na podobi še ni videti, a ji velja besedilo: »Vien su vecchiazza, ti vogliam segare!«

Drugi dve upodobitvi dolgujemo samemu Franciscu de Goyi (1746 do 1828) in sta zrasli iz španskega ljudskega življenja.¹¹⁹ Po nekem njegovem bivanju v Andaluziji je namreč nastala njegova »Madriidska skircirka«; v njej je list, ki je umetnik na njem upodobil pravo »žaganje babe« in to tudi označil s podpisom »Parten la vieja« (Starko žagajo; lavirana risba s tušem, 21,5×12,5 cm, sedaj v Musée du Louvre, Paris, no. 6914, hrbtna stran; gl. reprodukcijo na pril. IV/8).¹²⁰ Konec 18. stoletja so sredo posta slavili v Andaluziji z velikim ljudskim praznikom. Otroci so se čez dan, deloma našemljeni, podili po cestah in vpili: »Prežagajte starko, odurno candro!« Ponoči so podobno počenjali tudi odrasli. Hodili so od vrat do vrat, trkali nanje in klicali: »Prežagajte starko!« Opolnoči so nato javno prežagali lutko, napravljeno kot grdo starko.¹²¹ Na risbi se pri natančnejšem ogledu jasno vidi, da so vse upodobljene postave gro-

¹¹⁵ Laisnel de la Salle n. d. 66—67.

¹¹⁶ N. Béronie, Dictionnaire du patois Bas-Limousin et plus particulièrement des environs de Tulle. Tulle b. l., 231—232.

¹¹⁷ Laisnel de la Salle n. d. 66.

¹¹⁸ Toschi n. d., slik. priloga 47.

¹¹⁹ Objavil ju je J. Zihler, Zwei volkskundlich interessante Zeichnungen von Goya, v: Schweizer Volkskunde 49 (Basel 1959), 1, 1—4.

¹²⁰ Objavil prvič José López-Rey, Goya's Caprichos, Princeton University Press 1953, II, 46 (besedilo v I, 41 sl.).

¹²¹ Don Doblado [= José Blanco White], Letters from Spain. London 1822, 274 sl.

teskno maskirane, da gre torej za izrazito komično mimično obredje. Veliki španski umetnik nam je žaganje babe ovekovečil še na enem listu; deloma zbrisani podpis se glasi »Mitad de cuaresma« (Sreda posta).¹²²

III

Sklenjeno področje žaganja babe sega potemtakem resnično od atlantskih obal Portugalske do slovensko-hrvatske meje.¹²³ Morfološki pregled je pokazal, kako se je prvotni mimično-dramatski prizor razkrojil, da se je naposled ohranila le še govornica o njem.

W. Liungmanu dolgujemo prvi poskus,¹²⁴ da dotlej znano gradivo morfološko uredi in tudi kartografsko prikaže; njegovo geografsko preglednico bi bilo mogoče s slovenskim gradivom bistveno dopolniti — popolna seveda še ne bo.¹²⁵

Naše obredje je doživelo prvo razlago še pred W. Liungmanom. Ob pičlem gradivu, ki mu je bilo na voljo, je že W. Mannhardt 1874¹²⁶ tudi žaganju babe skušal najti mesto v svoji teoriji o vegetacijskih demonih: žaganje babe mu je bilo uničenje vegetacijskega numena preteklega leta, torej obredje primitivne agrarne družbe. Če bi to držalo, bi bilo žaganje samo ena izmed oblik takega uničenja; toda pozornost vzbuja, da je omejeno samo na določeno ozemlje. Saj je ne samo drugod, ampak tudi pri nas zlasti »Puste« tisti, ki uteleša vegetacijski numen: njega obsodijo na smrt, ubijejo — zažgo, obesijo, pokopljejo, vržejo v vodo. Mannhardt ne pove, odkod je ženski numen, ki ga prežagajo. To, da je zima v latinščini feminini generis, ne zadošča.¹²⁷ Mannhardt se sklicuje na H. Usenerja, ko na drugem mestu opozarja na neko rimsko Anno Perenna,¹²⁸ znano iz Ovidija.¹²⁹ Anna Perenna je bila nemara res kak

¹²² P. Lafond, ki je risbo prvič objavil (*Nouveaux Caprices de Goya. Suite de trente-huit dessins inédits. Paris 1907, 2*), vsebine risbe ni razumel.

¹²³ Za trditev J. Grimma (*Mythologie 460*), da poznajo obredje tudi severni Slovani (»babu rezati« [?]), doslej v literaturi nisem našel potrdila (prim. samo C. Zíbrt, *Veselé chvíle v životě lidí českého. Praha 1950, 173 sl.*).

¹²⁴ Liungman II, fig. 137 (med 999 in 1002).

¹²⁵ Slovensko gradivo še zdaleč ni popolno. Poučen je primer V. Mödendorferja, ki je (za službovanja v Sentjurju pod Kumom) našel tri variante v enem samem kraju.

¹²⁶ W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte I. Berlin 1904, 499—500 in 359.*

¹²⁷ Ženski numen je slovanska Morana; češko-slovaško Mařeno, Mareno (= Smrt, Smrtko) neso na »smrtno nedeljo« (dominica Judica = peta postna ali tiha nedelja) kot lutko iz vasi in jo vržejo v vodo; zraven pojo: »Smrt jsmc vynesli ze vsi, nové léto nesem do vsi...« (Zíbrt n. d. 215). Prim. tudi Navratil n. d. 80 sl. To obredje z našim nima zveze (prim. Liungman 998—999)!

¹²⁸ Mannhardt II, 297. — H. Usener, *Italische Mythen. Rheinisches Museum 30 (Bonn 1875), 182 sl.*

¹²⁹ P. Ovidius Naso, *Fasti III, 525—534 in 675 sl.*

vegetacijski numen in so jo slavili ob marčnih idah (15. marca) s posebnim praznikom ob bregovih Tibere. Med obredji so baje vrgli njen kip v vodo. Toda splošna popularnost Anne Perenne je dvomljiva¹³⁰ in če je bila v rimskem imperiju res kaj znana, je bila vsaj razmeroma mlada. Zdi se nam, da bo treba resno upoštevati podatke z ozemlja ob Kvarneru. Praznik *Salus-Šaluš*, ki se je — kakor smo videli — ustalil na sredpostno sredo, je brez dvoma v zvezi z rimskim ženskim numenom, imenovanim *Salus*. Le-ta je bila poosebljenje blaginje in so jo slavili 28. marca; poljedelci so ji žrtvovali pred setvijo.¹³¹ In vprav z istrskega ozemlja nam je ohranjena plošča s posvetilom njej v čast: *SALUTI AUG(USTAE) PRO INCOLUMITATE PIQUENT(INORUM)* (CIL 5, 428).¹³² *Piquentum* je bil današnji Buzet. Ničesar določnega ne vemo o kultu boginje *Salutis* ne drugod po rimskem imperiju, ne na našem ozemlju; tudi v Kastvu in pod Velebitom so ohranili samo ime slavja, ne vedo pa, kaj pomeni. Kaže, da je obredje žaganja babe amalgamiralo neko nam danes neznano staro-in verjetno celo predrimsko osnovo, katere bistvo je bil pomladanski kult nekega ženskega vegetacijskega numena. Podatki z našega ozemlja bi opozarjali, da je bila to *Salus*. To bi bilo vskladiti s poskusom *W. Liungmana*, da bi babo-starko identificiral¹³³ z nekim lamijskim ženskim numenom iz Azije, ki je v starem veku na poti proti zahodu dobil lik in ime grške *Arthemide* in rimske *Diane* ter se v zgodnjem srednjem veku v Srednji Evropi prelevil v bajuvarsko-slovensko *Perhto*, ki se je v Italiji spremenila v *Befano*. Treba bi bilo samo še raziskati zveze z drugimi ženskimi numeni — lik boginje *Salus* se ponuja sam od sebe! Opozorim naj pa še na štajersko »*Vrkolco*«, ki je bila — po *J. Pajku*¹³⁴ — pri Stranica »kot mythologično bitje« (!) znana in se najbrž po njej v celjski okolici in po Pohorju sredpostna sredo imenuje »*varkovnica*«, »*verkovnica*«, »*varkonca*«, »*verkolca*«; ime je bilo znano za isti dan tudi v Tribunjah pri Dravogradu in v okolici Marenberga.¹³⁵ *D. Terstenjak* je poročal o njej:¹³⁶ »Sredpostna sredo se veli zatega voljo ‚*verkovnica*‘ ker na tisti dan kmeti ‚*verkljo*‘ vpikavajo v zemljo. ‚*Verkla*‘ je otika ali ratka; nekateri imenujejo črtalo — *verklo*. Ta dan čaka kmet na njivi, in ko se jutrnj sonce prikaže, vrže proti soncu *verklo*, in kjer pade, tam jo vpiči, in jo pusti v zemlji do mraka. Ako se čez dan *verkle* ni prijela rija, je to dobro znamenje. Na večer zanese *verklo* domu, jo oplete z bršljenom,

¹³⁰ Van Gennep, Manuel 948—949.

¹³¹ A. Pauly, Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft VI, 1. Stuttgart 1852, 722—723, p. b. *Salus*.

¹³² W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, VII. Leipzig 1884—1890, 295—301, p. b. *Salus*.

¹³³ Liungman n. d. 992 sl., zlasti 1004.

¹³⁴ Pajek n. d. 252.

¹³⁵ Gl. op. 7.

¹³⁶ *D. Terstenjak*, Mythologične drobtine. Po narodnih pripovedkah razglaša —, XXVI. O *Varkovnici*. Slovenski Glasnik 6 (Celovec 1860), 184.

potem pa jo vtakne v plug. Kedar gre drugi dan orat, vtakne šibico blagoslovljene šibe v tisto mesto, v katerem je verkla vpičena bila. Vse to stori dobro letino, — rodovitno njivo.« Da je bil štajerski numen — naj mu je bilo ime kakor koli — v najtesnejšem sorodstvu s tistim, ki so ga Rimljani imenovali Salus, je kaj verjetno.

W. Liungman je še opozoril, da so ob razkroju grško-rimskega mythosa in kulta bizantinsko-rimski mimi začeli persifilirati neki ženski numen v postavi starke, ki se odtlej pojavlja v njihovih igrah kot »smešna starka« pod imenom Acco ali Mormo in je pozneje strašila vprav po posredovanju mimov — ako naj verjamemo H. Reichu¹³⁷ — v zimsko-pomladanskih običajih skoraj vse Evrope kot »vetula.«¹³⁸ Ta »smešna starka« je našla, kakor vse kaže, posebno zatočišče v italijanski ljudski komediji in P. Toschi nam navaja¹³⁹ komedijantske nastope, »befanate«, v sredpostnem času, kjer je glavni protagonist — »starka«, ki jo sodijo in ki bere svojo satirično-spolzko oporoko, preden jo — prežagajo.

Tej starki z resnično večtisočletno razvojno potjo so naprtili namreč še poslednjo vlogo: predstavljati mora naposled *postni čas*, poosebljeno »Quaresimo«. P. Toschi¹⁴⁰ vidi v njej Pustov (Karnevalov) pendant. Pust-Karneval o pepelnici umre, ona pa ostane, privzame poteze poganško-krščanske Befane in zaigrá v grotesknost pahnjeno krščansko »Quaresimo«, da jo nato sredi posta pokončajo.¹⁴¹

Komplicirano ozadje našega obredja tvori torej več plasti.

Prva je zakrita. Izdaja nam jo predvsem čas, ko se obredje obhaja: konec zime, začetek pomladi. Tedaj se je moral obhajati v primitivni agrarni družbi vegetacijski kult nekega ženskega numena. Zgoraj prvič opisana umbrijska igra nam je klasičen primer, kako sta pravadno obredje iz takega kulta (baba = hrast; hrast pade, umre, a ponovno vstane!) in relativno mladi mimično-dramatski prizor usmrtnitve »Quare-

¹³⁷ H. Reich, *Der Mimus*, I. Berlin 1903, 505.

¹³⁸ Cerkevni avtorji prvih srednjeveških stoletij jo pogosto omenjajo: tako Nilos iz Carigrada (u. 430), Ambrozij, škof milanski (u. 397), Caesarius iz Arelate pri Marseillu (u. 542), Pacianus iz Barcelone (u. ok. 390), Eligius iz Noyona (u. 659), Pirminius iz Zahodne Nemčije (u. 715); o njih in drugih gl. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*. Paris 1844 sl. Na ustrežajočih mestih prim. tudi sklepe raznih sinod (n. pr. Auxerre 585) in razne penitenciale (n. pr. Theodorja iz Canterburyja 690, Columbana 615, Burcharda iz Wormsa 1025) in podobno.

¹³⁹ Toschi, n. d., 282 sl.

¹⁴⁰ Toschi, n. d., 148.

¹⁴¹ Pust in Post sta že zgodaj alegorično oživela. Francoska književnost pozna že v 13. stoletju šaljivo alegorično pesem o boju med Postom in Pustom (*Bataille de Karesme et de Charnage*, prim. Van Gennep, *Manuel* 943). Ta boj je upodobil Pieter Brueghel 1539, »Boj med Pustom in Postom« (prim. Enciklopedija likovnih umjetnosti 1. Zagreb 1959, sl. na str. 514, in našo reprodukcijo na sl. pril. III/5). Opozarjam na dialogično pesem »Pust in Pepelnica« z Murskega polja, navajata jo J. Pajek, n. d., 198—199, in M. Turnšek, n. d., 113—114.

Sl. 5 (zgoraj). Kako si je 16. stoletje predstajalo Quaresimo (Post): Pieter Brueghel, detajl z njegove slike »Boj med Pustom in postom« (1559). — Kunsthistorisches Museum, Dunaj. — Sl. 6 (levo). Sedmeronogi lutka babe (Menorca). — Iz: W. Liungman, Traditionswanderungen Euphrat-Rhein. Helsinki 1938 (= FFC 119), fig. 174

Sl. 7 (zgoraj). Bakrorez Bolonjščana G. M. Mattellija iz okoli 1700: Smrt Karnevala in pričakovanje Quaresime (Posta). - Iz: P. Toschi, *Le origini del teatro italiano*. Torino 1955, fig. 47. — Sl. 8 (levo). Francisco de Goya (konec 18. stol.): *Babo žagajo* (Parten la Vieja). — Iz: Schweizer *Volkskunde* 49 (Basel 1959), 1

sime« poniknila drug v drugega.¹⁴² Značilno je tudi, da se v večini govoric o žaganju babe kraj dogajanja postavlja *na most* ali vsaj *k vodi*. Zveza z nekdanjo utopitvijo vegetacijskega numena je očitna!

Iz starke, ki mora po tisočletjih poganškega žitja nazadnje predstavljati krščansko »Quaresimo«, zre *Befana*. To je druga plast našega obredja. O Perhti-Befani sodi W. Liungman, da se ni izoblikovala pred 8. stoletjem.¹⁴³ V liku Befane so povsem izginile »temne« poteze, ki deloma označujejo alpsko Perhto. Saj je v Italiji Befana tista, ki v noči pred praznikom sv. treh kraljev ali epifanije (odtod tudi njeno ime!) *nosi otrokom darove*. Tudi slovenska Pehtra hodi tisti čas. Res grozi otrokom z burklami in odraslim s sekuro, toda mladež tudi obdari: »Nekdaj odpre duri i uspe v jispo sadja, oréh, jabelk i takih stvari, da po celéj jispi leto. Otroci se za tim kobraj, to je, to sadje hitroma pobirajo...¹⁴⁴ Na Slovenskem imamo ozemlja, kjer je izročilo o Pehtri v večji ali manjši meri še živo.¹⁴⁵ Kjer na tem ozemlju poznajo žaganje babe, govoré o žaganju — *Pehtra (Perhtre)-babe*: tako zlasti v Trziču in v Mežiški dolini! Zanimivo je v Trziču »kotalicanje Pehtra-babe«, ki je bilo v navadi — na sredpostno sredo! Tedaj namreč »fantalini teržiške okolice z vodo in kamnjem napolnjen sod iz kakšnega griča skotnejo v bližni potok, da se v njem raztreši. Tej igri pravijo ‚Vehtra-Babo kotalicati‘.¹⁴⁶ Če še enkrat spomnimo na govorico iz Ovsiš pri Podnartu, da iz prežagane babe lete pomaranče in rožiči, potem vidimo, da tudi slovensko gradivo po svoje potrjuje zvezo prežagane babe z Befano-Pehtra!

Tretja, vrhnja plast pa je privzela obraz »Quaresime« same, »*vecchiazze*«, ki jo množica z zadoščenjem prežaga in celo sežge. Personifikacija postnega časa v liku stare ženske je bila v romanskem svetu že po nazivu dana: lat. *quaragesima* je feminini generis tudi v italijanščini (*quaresima*), španščini (*cuaresma*), portugalsščini (*quaresma*) in v franco-provenčalskih narečjih (*carême* — ki je samo v knjižni francoščini masculini generis!).¹⁴⁷ Če že razumemo simbolni pomen prežaganja — sredi posta se post predeli na dve polovici —, pa se vendar vprašamo, čemu

¹⁴² Igra je sploh šolski primer za študij biologije ljudske igre: s prastarimi prvinami se prepletajo domislice iz najnovešega časa (telefonist in podobno)!

¹⁴³ Liungman, n. d., 697.

¹⁴⁴ Slovenski običaji. IV. Pernahti, šent-jurje, maji, kres. Slovenska bčela 2 (Celovec 1851), 106.

¹⁴⁵ O Perhti-Pehtri na slovenskem ozemlju je zbral Inštitut za slovensko narodopisje SAZU dokaj popolno gradivo, ki ga namerava avtor te razprave ob svojem času monografično obdelati.

¹⁴⁶ D. Trstenjak. Mythologične drobtine. (Po narodnih pripovedkah priobčuje —.) XI. Vehtra-Baba. Glasnik Slovenski 3 (Celovec 1859), 78. — Tu naj dodam, da poroča tudi V. Kragl, n. d., 412: »Ta dan so se zbirali nekateri meščani na Kamnjeku na ‚Pehtri babi‘ in se veselili, da je minilo že pol posta. Iz strmine so spuščali kamenje v dolino in uganjali raznovrstne šale...«

¹⁴⁷ Tudi v naši bistriški dolini na Notranjskem se imenuje postni čas »korizma« (gl. op. 6).

sploh personifikacija in odkod odpor, ki vodi celo do — simbolične — usmrtnitve?

Vnaprej želimo poudariti, da skrivnosti naše »babe-starke« v okviru teh izvajanj ne bomo mogli pojasniti do kraja; to bomo poskusili storiti pozneje ob drugi priložnosti. Zato ostajamo pri našem obredju. Zdi se nam, da so dosedanji razlagalci našega obredja premalo poudarili tisto, v čemer vidimo njegovo bistvo: *odpor do postnih strogosti!* Ne smemo misliti, da so zlasti južnjaki s preveliko vdanostjo sprejemali stroge omejitve v hrani in drugih užitkih, ki jih je odredjala Cerkev za štiridesetdanski post. Daljša doba spokornosti, kakršno poznajo sicer vsa verstva, v rimski Cerkvi pred nicejskim cerkvenim zborom ni dokazana, je pa bila, postavimo, v samem Rimu spočetka precej občutna; tako je bilo pred veliko nočjo prepovedano uživanje jedi in pijače od vzhoda do zahoda sonca. Šele papež Gregor Veliki (590—604) je uredil med drugim tudi določila štiridesetdanskega posta, ki so bila še zelo huda: prepovedovala so uživanje mesa in celo mlečnih in jajčnih jedi. Šele 1491 je bilo dovoljeno uživanje mleka in masla, še pozneje uživanje jajc.¹⁴⁸ Ne bomo se čudili, če ne fevdalnim podložnikom in mestnim težakom, še manj pa uživanja vajenim fevdalcem in bogatim meščanom postni čas ni bil preveč pri srcu. Takšno razpoloženje je dobilo konkretne oblike v dobi, ki je zanjo predvsem značilno veselje nad užitki tega življenja, v *renesansi*. To se ujema s časom, ki so se nam iz njega ohranile najstarejša poročila o žaganju babe — obredje je prvič izpričano v 15. stoletju — in z dejstvom, da so ta poročila iz Italije, domovine renesanse.¹⁴⁹ Iz *novoga življenjskega občutja*, ki se je iz *Florence*¹⁵⁰ in drugih središč renesančne Italije razlilo po vsem romanskem svetu, je buknil tudi odpor do postnih omejitev in si našel ventil v burlesknem žaganju alegorične »Quaresime«!¹⁵¹ Saj je v renesančni družbi tesno druga ob drugi vzplamtela zdaj strastna religioznost, zdaj nebrzdana sla po uživanju¹⁵² in je bil Lorenzu tik za petami Savonarola... S pridobitvami renesanse pa je tudi naše obredje prodrlo v vse romanske dežele zahodnega sveta.

Renesančni izvor obredja nam hkrati pojasnjuje, zakaj je žaganje babe ostalo omejeno samo na romanski svet. Resni, v gotško občutje zagledani *sever* se je renesanse dolgo branil, zato poleg mnogih drugih romanskih posebnosti tudi njenega žaganja babe ni sprejel.

¹⁴⁸ H. Kellner, Heortologie oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Freiburg i. Br. 1911, 70 sl. Prim. tudi L. Duchesne, Les origines du culte chrétien. Paris 1903.

¹⁴⁹ Prim. J. Burckhardt, Renesančna kultura v Italiji. Ljubljana 1956, zlasti poglavje Slavnosti in prireditve, 321—338.

¹⁵⁰ Gl. K. Brandi, Die Renaissance in Florenz und Rom. Leipzig 1921, 74.

¹⁵¹ O alegoriziranju gl. J. Burckhardt, n. d., 325 sl.

¹⁵² Brandi, n. d., 10.

Tako so verniki romanskega sveta sredi posta izsilili neki »praznik«, ko je bilo mogoče post »pretrgati«: tudi na Slovenskem je prišlo tedaj nekaj boljšega, predvsem izdatno zabeljenega na mizo, v Kastavščini so pa slavili kar »mali pust«! Znano je, da v Italiji na ta dan obilneje jedo — v Lombardiji in Benečiji cvrò »frittole«, v Bergamu pa se »la festa della vecchia« konča s tekmovanjem, kdo bo pojedel več polente.¹⁵³ A tudi rimska Cerkev si je za sredo posta odredila nekaj praznik. Po nekem starem rimskem pomladanskem običaju je papež svojčas na sredpostno nedeljo (domenica Laetare) *blagoslovil proo pomladansko rožo* in jo v procesiji nesel po Rimu. Ta običaj se je pozneje spremenil; zdaj blagoslovi papež zlato rožo in jo nato pokloni kaki zaslužni in odlični osebi. Zato se sredpostna nedelja liturgično imenuje tudi dominica de rosa ali rosata. Prvotno predkrščansko slavlje ob prvi pomladanski vegetaciji je prešel v tej obliki v liturgijo in se ustalil — na sredpostno nedeljo! Cerkev se — po M. Turnšku — ta dan »v svoji postni resnobi nekako oddahne, ko se smejo oglasiti orgle in se lahko rabi tudi rožnata bogoslužna barva«. ¹⁵⁴ Tudi naziv te nedelje, dominica Laetare, in besedila za introitus, po čigar prvi besedi se nedelje imenuje (po Ps 121, 1: Laetare Jerusalem, et conventum facite omnes, qui diligitis eam... gaudete cum laetitia, qui in tristitia fuistis... etc.), ni samo naključje. Cerkev je prevzela neko predkrščansko osnovo in jo — kakor v številnih drugih primerih — amalgamirala z dogajanjem cerkvenega leta, ji dala novo vsebino, »da je polovico trdega posta že prebila in da se bo odslej vse bolj bližala veliki noči, največjemu in najlepšemu prazniku krščanstva« (M. Turnšek). To, kar je naredila Cerkev v okviru svojega bogoslužja, čeprav sprva le v Rimu, nam potrjuje paralelo v *ljudskem živoljenju: tu kakor tam gre za neko prastaro pomladansko slavlje, ki dobi nov pomen.*

Žaganje babe je potemtakem le nov cepič na prastarem drevesu. A nista le liturgija Cerkve na eni strani pa renesančna ljudska burleska na drugi strani povsem prerasla prastaro kultno vsebino, ampak sta se *dva časovna termina* različnega izvora spojila v enega. Starorimska poročila nam govore o kulturnih slavjih Anne Perenne 15. marca, boginje Salutis 28. marca in »pred pomladansko setvijo«. Ti različni termini praznikov predkrščanskih (ženskih) vegetacijskih numenov, ki jim je skupno pač to, da so bili v glavnem meseca *marca, ob začetku poljskih del*, so se strnili s terminom, ki ga določa krščanski cerkveni koledar s svojo gibljivo veliko nočjo in zato tudi premakljivim začetkom štiridesetdanskega posta. *Sredina postnega časa* je v tednu po tretji postni nedelji (quadagesima media ali medians) — pri nas in v Franciji sredpostna sredo, v Italiji sredpostni četrtek.¹⁵⁵

¹⁵³ Gl. Toschi, n. d., 140.

¹⁵⁴ M. Turnšek, n. d., 156.

¹⁵⁵ Datum je ostal v ljudskem življenju ponekod tudi pri nas labilen: v Obotelski dolini in v novomeški okolici so žagali babo na pepelnico; v Kamniku

Preostaja nam zdaj še vprašanje, kako da je bilo obredje žaganja babe razširjeno *po vsem slovenskem etničnem ozemlju* in kako da *ni seglo preko njegovih mejá*. Na to vprašanje sta mogoča za zdaj dva odgovora, ki se dopolnjujeta. Prvi bi bil ta, da so morali biti *naši stiki z romanskim svetom*, se pravi, preko Furlanije z Italijo v dobi neposredno po 15. stoletju očitno dosti intenzivnejši, kakor se splošno misli. Saj je tudi dve stoletji pozneje, v dobi in v območju baročne religiozne kulture, moč ugotoviti, postavim, val češččenja sv. Lucije, ki je izšel iz Benetk, preplaval vso etnično Slovenijo in se ustavil na njenih severnih mejah, ne da bi prodril v nemško sosesčino, kakor je mogel nazorno pokazati Leopold Kretzenbacher.¹⁵⁶ Pravilno je razložil ta pojav »aus der Kulturwirksamkeit des alten Zentrums Aquileia . . ., dessen nördliche und östliche Grenzen im wesentlichen jenes Gebiet umspannen, innerhalb dessen das slowenische Volk seit dem Hochmittelalter seine eigene religiöse Volkskultur ausreifen lassen konnte.«¹⁵⁷ Če je *kulturno območje starega oglejskega patriarhata* živelo še v 17. stoletju, je bilo s tem bolj živo v prejšnjih časih in so se mogli tudi profani elementi, kakršno je bilo obredje žaganja babe, razširiti do njegovih severnih mej, kar dokazuje gradivo s Slovenskega Koroškega in od naše štajerske meje. Kako da je slovensko in istrsko ozemlje to profano obredje tako voljno sprejelo, pa bi mogel pojasniti drugi odgovor: *Predkrščanske osnove*, v katere se je zasedrlo naše renesančno obredje in — kakor smo videli — tudi liturgija rimske Cerkve, so morale biti na ozemlju od Kvarnera do Drave *zelo izrazite*. Boginja Salus in tisto žensko »mythologično bitje«, ki je bilo na slovenskem Štajerskem še v 19. stoletju znano pod imenom »Verkolca« in podobno, to potrujeta.

Poglabljena verska vzgoja v dobi protireformacije¹⁵⁸ in postopno omiljena postna postava na eni, a tudi liberalizacija in sekularizacija nravi na drugi strani so sovražnemu razpoloženju do posta odbile ost. Hkrati so poniknile v pozabo tudi prastare kultne osnove, na katerih se je bilo renesančno obredje razraslo. Obredje se je jelo razkrajati in še »smešne govorice« o njem bodo zdaj zdaj izginile.

in v ljubljanski okolici (Zadobrova) pripovedujejo, da žagajo babo na veliki četrtek, v Ptujju so jo žagali baje na pustni torek. V Grischunu v Svici jo žagajo navadno na prvo postno nedeljo (dominica Invocavit); v Reggio Emiliji pa 23. marca!

¹⁵⁶ L. Kretzenbacher, Santa Lucia und die Lutzelfrau. Volksglaube und Hochreligion im Spannungsfeld Mittel- und Südosteuropas. München 1959 (= Südosteuropäische Arbeiten 53), zlasti 86—107 (Reichweiten und Denkmäler des kirchlichen Luzienkultes in den Südostalpen und auf dem Nordwestbalkan).

¹⁵⁷ Kretzenbacher, n. d., 106. — O naših odnosih z Oglejem glej — seveda v drugi zvezi — zanimive nove podrobnosti pri M. Miklavčiču, Glagolica med Slovenci. Nova pot 11 (Ljubljana 1959), 40—51.

¹⁵⁸ Prim. opis »postnih strogosti« na Slovenskem pri M. Turnšku, n. d., str. 117—118.

Résumé

«SCIÉR LA VIEILLE»

Formes slovènes et parallèles européens d'une cérémonie oubliée.

Le territoire slovène appartient au domaine très étendu du Midi de l'Europe où la cérémonie de «scier la Vieille» était, autrefois, répandue partout et où l'on en garde encore à présent des souvenirs assez vifs.

L'auteur met tout d'abord en évidence toutes les mentions de la cérémonie en Slovénie, recueillies par différents ethnographes à partir de la fin du 18e siècle jusqu'aux années récentes et y ajoute un aperçu de la diffusion de la cérémonie à travers l'Italie, la Suisse (Grisons), la France, l'Espagne et le Portugal.

Le public scientifique intéressé appréciera surtout les témoignages slovènes de la cérémonie, jusqu'à présent presque inconnus dans leurs détails.

L'auteur souligne tout d'abord que la cérémonie de scier la Vieille fut, d'après des rapports slovènes en évidence jusqu'à présent, réellement exécutée encore au 19e siècle à Tržič, Maribor, Ptuj, Podčetrtek, Novo mesto, Ilirska Bistrica (voir les signes No. 1 dans la carte à la p. 117). On sciait un fantoche représentant une vieille femme.

Beaucoup plus nombreux sont les témoignages d'une cérémonie analogue, mais où le fantoche était remplacé par une planche (ou une bûche, même par une feuille de papier) où l'on avait dessiné, par du charbon ou par un crayon de charpentier, les contours sommaires d'une femme. Quelqu'un qui ne se doutait pas du truc fut obligé de scier la planche, ce qui l'exposait aux railleries des assistants. Le territoire où cette forme de la cérémonie était répandue est assez vaste (voir les signes No. 2 dans la carte).

Un reste symbolique de la cérémonie a survécu dans la partie slovène de la Carinthie (Autriche) où l'on barre, par une ficelle tendue, le passage d'un pont, en demandant de la couper. On se moque de celui qui obéit parce qu'il a «scié en deux la Mi-Carême». Ailleurs, de petits garçons se promènent, une ficelle tendue entre les deux mains, et demandent aux passants de la couper. Celui qui le fait doit payer une «amende» parce qu'il a «coupé en deux la Mi-Carême». On se pensait aussi un doigt et on demandait à quelqu'un de couper le bandage; s'il y donnait suite, on s'écriait: «Vous avez coupé en deux la Mi-Carême, vous allez le payer!» (Signes no. 3 dans la carte.) Encore, on disait à quelqu'un, à l'improvise: «A Velikovec, on vient de couper quelqu'un, aujourd'hui!» Si la personne ne répondait pas: «Oui, c'est la Mi-Carême!» ou si elle posait même des questions sur le fait, elle était obligée de payer «des intérêts». (Signe no. 4.)

Comme au Piémont et en Savoie, on menace par une scie surtout les enfants dans les rues, en Carinthie et au Prekmurje. (Signes no. 5.)

D'ailleurs, on raillait presque partout en Slovénie surtout les enfants, en leur faisant croire, le mercredi de la Mi-Carême, qu'on allait scier une vieille, de préférence sur un pont ou sur les rives d'une rivière ou d'un ruisseau. Celui qui en fut la dupe, manqua le déjeuner et resta à jeûn. Mais on indiquait d'autres lieux aussi où la cérémonie devait avoir lieu: sous une grange, dans un pré, «à Ljubljana». Or bien celui qui croyait aux dires était obligé de grimper sur une grange, de regarder à travers une grange, de se mettre sous la table, etc. Quelquefois, on affirmait qu'on allait scier la femme la plus vieille du village ou une vieille détestée par tout le monde. (Signes no. 6.)

Il y a des cas où l'on affirme qu'on scie la Vieille pour avoir son sang, par lequel on colorie les oeufs de Pâques, ou que celui qui assiste à la cérémonie aura des souliers, des bas, des pieds rouges. (Signes no. 7.)

On ne connaît jusqu'à présent qu'un seul rapport slovène sur des dires rapelant la coutume italienne: des figues sèches et des oranges tombent de l'inférieur du corps de la Vieille sciée. (Signe no. 8.)

L'auteur cite, pour finir, une scène de Boroolje (Carinthie, Autriche) où, le mercredi de la Mi-Carême, un jeune homme fut masqué en une espèce d'ogre. On lui faisait la chasse à travers le village, on le saisit dans la grand'place et on feignait de le couper en deux. Lorsque jaillit le sang dont étaient remplies quelques vessies cachées autour de son corps, le monde se mit à danser autour de lui, en criant: «Nous avons coupé en deux la Mi-Carême!» (Signe no. 9.)

L'art populaire slovène fournit un devant de ruche peint à l'huile (Musée ethnographique de Ljubljana) provenant de la Haute-Carniole (Gorenjsko) et représentant la cérémonie de scier la Vieille en action (voir la planche no. 1).

D'après Jacob Grimm, la cérémonie de scier la vieille serait répandue chez tous les Slaves Méridionaux. L'auteur précise cette affirmation en constatant qu'elle ne comprend que le territoire slovène, tandis que le territoire croate ne le connaissait que dans la région étroitement voisine à la Slovénié, et où elle était évidemment d'origine slovène. Toutefois, il remarque qu'une cérémonie printanière appelée «Pilibaba» (Scie-la-Vieille), aujourd'hui parfaitement oubliée, était connue chez les Roumains du Nord-Ouest de l'Istrie, tandis que parmi les habitants de la région de Kastav on fête une cérémonie semblable qu'on appelait Salus; les bergers rrmans des versants du Velebit l'appelaient Saluš. Enfin, autour de Risan, aux environs de la Boka Kotorska, d'après Vuk St. Karadžić, la «Vieille Carême», Baba Korizma, se promenait à la Mi-Carême dans les villages. Elle effrayait, masquée et portant sept bâtons, les enfants qui ne voulaient pas garder le jeûne.

Avant d'aborder l'analyse, l'auteur fait passer en revue les différentes formes de la cérémonie au Frioul, en Italie, aux Grisons (Suisse), en France, en Espagne et au Portugal. Ces formes étant décrites dans une littérature assez abondante qu'il ne manque pas de citer, il est à même d'exposer la morphologie de la cérémonie. Il distingue d'abord la cérémonie où la Vieille est représentée par un protagoniste vivant, soit femme soit homme, qu'on feint de scier; un jeu découvert récemment par les collègues italiens sous la direction de Tullio Seppilli (Perouse), aux environs immédiats de Perouse, en Ombrie, est des plus intéressants et instructifs de ce genre. Beaucoup plus nombreux sont les exemples où la Vieille n'est qu'un fantoche (ou une souche etc.) qu'on scie réellement; quelque part, on s'est mis à brûler la Vieille. Une forme spécifiquement italienne est celle qui fut, paraît-il, à l'origine de la cérémonie dans sa manifestation actuelle, et où le fantoche est rempli de fruits secs et de sucreries qui se répandent par terre, lorsqu'on la scie, pour être recueillis par les enfants. Une autre forme spéciale, de même d'origine italienne, sont les petites poupées représentant une vieille femme à sept jambes (ou à sept plumes) dont on arrache une à la fin de chaque semaine du carême. Quelque part, on ne fait que de scier, le soir de la Mi-Carême, quoi que ce soit, devant les maisons, au bien on soumet les passants à des plaisanteries avec des scies en papier; quelquefois la scie est remplacée par une échelle en papier, parce qu'on attachait, autrefois, en Toscane, le fantoche de la Vieille au bout d'une échelle. Assez souvent, on poursuit les vieilles femmes, on leur fait un charivari, on les insulte. Enfin, la cérémonie disparaît, et il n'en reste que des racontars, surtout pour railler les enfants.

Il y en a des témoignages dans l'art. L'auteur rappelle une gravure de G. M. Mitelli et deux autres par Francisco de Goya.

Ce fut W. Mannhardt qui essaya la première interprétation de la cérémonie. En suivant et en précisant quelque part les exposés de W. Liungman,

l'auteur soutient qu'à la base de la cérémonie se trouverait un rite pré-chrétien, dédié à une divinité féminine de la végétation, rite ayant lieu à la fin de l'hiver ou au début du printemps. A. van Gennep n'admettait pas, à juste titre, des liens avec Anna Perenna. Mais l'auteur attire l'attention sur la divinité romaine appelée Salus dont le nom et les cérémonies ont subsisté en Istrie et dans le Littoral croate jusqu'à une époque très récente. Il peut y ajouter une divinité semblable, connue en Styrie slovène, au 19e siècle encore, sous le nom slovène de «Verkoltsa». Si, d'après W. Liungman, la Vieille était issue de la Perchta bavaroise-slovène, les traits d'une divinité du type Salus-Verkoltsa auraient bien pu y entrer aussi.

On ne doit pas oublier, non plus, l'influence possible de la «Vieille ridicule» de la comédie des mimes byzantins et romains. En ridiculisant, au déclin du culte, dans l'ancienne Grèce, les différentes divinités, dont parle H. Reich, les mimes auraient bien pu persifler une divinité féminine, entrée plus tard, sous le nom de «vetula» dans les cérémonies populaires du moyen âge. Car c'est elle qu'on croit rencontrer, après des siècles, dans la comédie italienne, quand elle représente, d'après P. Toschi, le jugement, le testament et l'exécution par la scie de la Vieille de la Mi-Carême.

Sur la base pré-chrétienne d'un rite de végétation, la Befana, descendante italienne de la Perchta de l'Europe Centrale, a bien pu attribuer les traits caractéristiques à la Vieille qu'on sciait à la Mi-Carême. C'est ce que prouve l'origine italienne de la cérémonie, née au 15e siècle à Florence, et les bonnes choses que le fantoche renferme: en Italie, la Befana est celle qui porte des cadeaux aux enfants. De plus, en Slovénie, la Vieille sciée s'appelle Pehtra, Pehtra baba, dans les régions qui connaissent la tradition de ce personnage mythique.

Mais on négligeait, paraît-il, dans l'interprétation de la Vieille sciée, un élément que l'auteur trouve essentiel. On n'a pas assez souligné l'importance de la personnification du Carême, personnification issue de la réaction de la société de la Renaissance contre les sévérités du carême, ordonnées par l'Église, et contre l'esprit de mortification prêché par le clergé.

Ainsi, dans la cérémonie de scier la Vieille trois éléments d'origine tout à fait différente s'unissent: un rite de végétation du printemps, provenant de la société agricole primitive; le pendant féminin de Carnaval, aux traits de Befana, provenant de la société féodale du Moyen-âge; et la personnification du Carême, détesté par la foule qui, en sciant le fantoche de la Vieille de la Mi-Carême, n'indiquait pas seulement que la moitié du carême était passée, mais manifestait aussi la haine générale contre les rigueurs du jeûne imposé — élément essentiel, propre à l'esprit de la Renaissance.

La cérémonie s'est répandue par tout le monde latin où la Renaissance italienne avait trouvé des sympathies incontestables. Le Nord germanique, au contraire, se montrait réservé à l'égard de l'esprit nouveau arrivant du Midi, et ce serait la raison de ce que la cérémonie de scier la Vieille lui est restée inconnue. La Slovénie est le seul territoire slave où la cérémonie ait eu une diffusion générale. L'auteur explique ce fait par les relations extrêmement étroites qui reliaient les Slovènes, par l'intermédiaire de leurs voisins Frioulans, au 15e siècle, avec le monde latin, relations dues à la patriarchie d'Aquilée, centre ecclésiastique, embrassant depuis l'an 811 jusqu'au 18e siècle presque tout le territoire ethnique slovène jusqu'à la Drave, et actif aussi du point de vue culturel. On ne peut négliger, non plus, une base pré-chrétienne assez importante (Salus-Verkoltsa), renforcée par le personnage de Perchta-Pehtra qui dut devenir la Befana italienne.

La restauration de la vie religieuse après le Tridentinum a bien contribué à l'accueil plus favorable des rigueurs du carême, et d'autre part, celles-ci furent successivement largement facilitées de la part de l'Église. Enfin, la libéralisation et la sécularisation des moeurs ont rendu déraisonnée la rénitence contre les rigueurs du jeûne. La cérémonie perdait donc de plus en plus sa raison d'être et fut, enfin, réduite en pure comédie. Ainsi, même les racontars sur la Vieille sciée sont, aujourd'hui, en train de disparaître.

Illustrations. — Planche I: Fig. 1. Devant de ruche représentant la scène de scier la vieille. Daté 1865. Haute Carniole (Musée ethnographique de Ljubljana). — Planche II: Fig. 2 (en haut, à gauche). La Vieille du Jeu de scier la Vieille, de Rio Secondo (Commune de Perouse, Ombrie). — Fig. 3 (en haut, à droite). Un des scieurs du même Jeu. — Fig. 4 (en bas). La scène de scier la Vieille du même Jeu, du village de Valvitiano (Commune de Perouse, Ombrie). — Toutes les photos (2—4) de la Photothèque de l'Institut d'ethnologie et d'anthropologie culturelle de l'Université des Études, de Perouse (Italie). — Planche III: Fig. 5 (en haut). Comment le 16e siècle représentait la Quaresima (Carême). Détail du tableau de Pier Brueghel «Le combat de Carnaval et de Carême» (1559). Kunsthistorisches Museum Vienne. Fig. 6 (à gauche). Fantoche à sept jambes (Menorque). Tiré de: W. Liungman, *Traditionswoanderungen Euphrat-Rhein*. Helsinki 1938 (FFC 119), fig. 174. — Planche IV: Fig. 7 (en haut). Cuivre du Bolognais G. M. Matelli d'environ 1700: La mort de Carnaval et l'attente de Quaresina (Carême) pour la scier. Tiré de: P. Toschi, *Le origini del teatro italiano*. Torino 1955, fig. 47. — Fig. 8 (à gauche): Francisco de Goya (fin du 18e siècle): On scie la Vieille (Parten la Vieja). Tiré de: Schweizer *Volkskunde* 49 (Bâle 1959), 1.